

SZAKDOLGOZAT

Juhászné Galló Orsolya

2025

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Szent István Campus
Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet
Természetvédelmi mérnök alapképzési szak

Az egyedi tájértékek vizsgálata Martonvásáron

Belső konzulens:	Dr. Grónás Viktor Péter egyetemi docens
Belső konzulens intézete/tanszéke:	Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Tanszék
Külső konzulens:	Halász Antal természetvédelmi területfelügyelő
Készítette:	Juhászné Galló Orsolya

Gödöllő

2025

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés és célkitűzések	2
2. Szakirodalmi áttekintés.....	4
2.1. A tájjal kapcsolatos fogalmi és strukturális rendszer bemutatása	4
2.1.1. A táj fogalmának kialakulása	4
2.1.2. Tájalkotó tényezők és tájtípusok	6
2.1.3. Tájkarakter és tájidentitás	8
2.1.4. A természetvédelem és tájvédelem kapcsolata	10
2.1.5. Az egyedi tájérték fogalma és típusai.....	12
2.2. A természet- és tájvédelem stratégiai, illetve jogi szabályozása nemzetközi és hazai szinten	15
2.2.1. Nemzetközi és hazai stratégiák, programok.....	15
2.2.2. Jogi szabályozás nemzetközi és hazai szinten.....	19
2.2.3. Párhuzamos szabályozás a hazai természet- és tájvédelemben.....	22
3. Anyag és módszer	24
3.1. Vizsgálati módszerek bemutatása.....	24
3.2. Mintaterület bemutatása	26
3.2.1. Martonvásár tájtörténetének rövid áttekintése.....	26
3.2.2. Martonvásár egyedi tájértékeinek általános bemutatása.....	29
4. Eredmények és értékelésük	31
4.1. A nyilvántartott egyedi tájértékek jelenlegi állapotának értékelése	31
4.2. A településen újonnan talált értékek bemutatása	37
4.3. A védettségre javasolt érték részletes bemutatása	43
5. Következtetések és javaslatok	47
6. Összefoglalás	51
7. Köszönetnyilvánítás	52
8. Irodalomjegyzék	53
9. Ábrák és táblázatok jegyzéke	56
10. Mellékletek	57

1. Bevezetés és célkitűzések

A tájak és a táji értékek kutatása napjainkban egyre hangsúlyosabb szerepet kap, mivel a természeti és kultúrtörténeti értékek megőrzése nem csupán a szakemberek feladata, hanem a helyi közösségek és a társadalom egészének közös érdeke és felelőssége. Magyarországon az egyedi tájértékek országos szintű felmérése 1990-ben kezdődött, melynek kibontakozását elősegítette az általános tájvédelem fogalmának kialakulása és elfogadtatása (Csimá, 2025).

Az elmúlt évtizedekben azonban a társadalmi-gazdasági folyamatok, az urbanizáció, a mezőgazdasági művelés intenzívebbé válása, valamint az éghajlatváltozás hatásainak következtében a táj szerkezete és használata jelentősen átalakult. A legtöbb helyen a településeket körbe vevő agrártáj mozaikossága az évszázados hagyományos gazdálkodási módok felhagyásával megszűnt. Egyes területek a legeltetés, a földművelés, szőlő- és gyümölcsstermesztés abbamaradása miatt becserjésedtek, erdősödtek.

A fennmaradó területeken viszont a gazdálkodás intenzívebbé vált, nagyobb kiterjedésű szántók és legelők alakultak ki, a korábbi agrártámogatási előírások miatt sok helyen eltűntek a kisebb cserjések, ligetek, fasorok. Ugyanakkor hatalmas telephelyek, ipari és energiaparkok kezdtek megjelenni a korábbi agrár-kultúrtájban. Ezzel párhuzamosan, az épített környezetbe beszorult, urbanizált lakosság jó része megindult a külterületek irányába, amely magával hozta mind a települési, mind a közlekedési, mind a rekreációs infrastruktúra terjeszkedését, behatolását a még megmaradt, hagyományos kultúrtájba.

Ennek eredményeként számos érték veszélyeztetetté vált, állapotuk romlott vagy teljesen eltűnt a tájból. Sok esetben az értékek állapotának romlása annak ellenére bekövetkezett, hogy a táj általános védelme, illetve az egyedi tájértékek védelme is törvényi szintre emelkedett. Mindezek indokoltá tették az egyedi tájértékek folyamatos nyomon követését és felülvizsgálatát.

Kutatásom célja kettős volt. Egyrészt a 2013-ban Martonvásáron elvégzett egyedi tájérték kataszterezés felülvizsgálata és az azóta eltelt időszakban bekövetkezett változások értékelése, másrészt új, eddig nem dokumentált természeti értékek felkutatása a település külterületén. Céлом volt továbbá, hogy a kutatás megállapításai gyakorlati hasznot is jelentsenek a település számára, az eredményekre adott következtetések és javaslatok beépülhessenek a helyi tervezési és döntéshozatali folyamatokba.

Személyes motivációm szintén meghatározó szerepet játszott a témaválasztásban. Martonvásáron nőttem fel, így gyermekkorom óta szoros kapcsolat fűz a környező tájhoz. A személyes érintettség egyben segítette a kutatás során a terepi vizsgálatokat és a helyi sajátosságok értelmezését is.

A vizsgálattal az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

- milyen mértékben változott az egyedi tájértékek állapota Martonvásáron a 2013-as felmérés óta,
- vannak-e új, természeti egyedi tájértékek a település külterületén,
- milyen tényezők játszottak szerepet az értékek állapotának változásában,
- a többszörös védettség (párhuzamos szabályozás) biztosítja-e a megőrzést, az egyedi tájértékek jó állapotát,
- valamint milyen módszerek és intézkedések segíthetik elő a helyi értékek hosszú távú megőrzését.

Dolgozatomban elsőként áttekintettem és rendszereztem a témához kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalmat, különös figyelmet fordítva a táj kutatás kialakulására, a táj fogalmának értelmezésére, az egyedi tájértékekkel kapcsolatos hazai kutatások áttekintésére, valamint a tájvédelem stratégiai és jogi szabályozására.

A továbbiakban a korábban felmért egyedi tájértékek újrafelvételezését végeztem el, kiemelt figyelmet fordítva az eltelt több, mint tíz évben bekövetkezett állapotváltozásra. Ezzel párhuzamosan a külterületen további természeti egyedi tájértékeket kerestem.

A kutatás eredményei alapján következtetéseket vontam le arról, hogy az egyedi tájértékek állapota milyen irányban változott az elmúlt évtizedben, valamint javaslatokat fogalmaztam meg további védelmükre és megőrzésükre. Az újonnan talált egyedi tájértékek közül szakmai indokok alapján kiválasztottam egy értéket és részletesen bemutattam természeti, kultúrtörténeti, tájképi és társadalmi szempontból, valamint javaslatot tettem annak kezelésére és megőrzésére.

Táji örökségünk, köztük az egyedi tájértékek megismerése és védelme nemcsak múltunk értékeinek megőrzését, hanem jövőnk alapját is jelenti. Hozzájárul helyi identitástudatunk erősödéséhez, valamint a kulturális és természeti értékek iránti nagyobb megbecsülés kialakulásához.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. A tájjal kapcsolatos fogalmi és strukturális rendszer bemutatása

2.1.1. A táj fogalmának kialakulása

Dolgozatom alapvetően a természetvédelemmel, ezen belül a tájakkal, a tájvédelemmel, és a tájvédelem részét képező egyedi tájértékek témakörével foglalkozik. Első lépésként szükségesnek tartom áttekinteni a táj fogalmának kérdéskörét, ami korántsem egyszerű feladat, hiszen nincs egységesen elfogadott tájmeghatározás, melynek több oka is van.

Egyrészt a tájat több tudományterület- így többek közt a földrajz, a tájökológia, a tájépítéset, a képzőművészet- is vizsgálja, amik más-más szempontokat hangsúlyoznak a definíció megalkotásakor. A tájban természeti és társadalmi tényezők egyaránt jelen vannak, ezek adják a tájak komplexitását és emellett a szubjektív tényezők is nagyban befolyásolják a tájfogalom meghatározását.

A „landscape” kifejezés gyökerei a germán nyelvekhez nyúlnak vissza. A legrégebbi ismert holland említés a 13. századból származik, ahol a „*lantscap*” egy földrajzi területet vagy környezetet jelentett. A táj, mint látvány, „scenery” jelentés későbbi, és a 17. századi holland festészet nemzetközi hírnevével került az angol nyelvbe, ahol inkább a vizuális élményre helyeződött a hangsúly. A „landscape” tehát egyszerre utalhat a területre, valamint a vizuális megjelenésre. A táj fogalma így egyszerre hordoz tudományos, objektív leírásra alkalmas, valamint szubjektív, esztétikai jelentéseket. A tudományos kutatás kezdetén a „landscape” pontos meghatározása kiemelt feladat volt. Az egyértelműsítés érdekében jelzők kerültek elé: például *natural landscape*= természeti táj, *cultural landscape*= kulturális táj, *urban landscape*= városi táj (Antrop, 2018).

A 18–19. század fordulóján Alexander von Humboldt (1769–1859) és Charles Darwin (1809–1882) munkái indították el a táj tudományos vizsgálatát. Von Humboldt híres, rövid definíciója szerint „*a táj egy földrajzi térség teljes karaktere*”. Az I. világháború után a légifotózás új szemléletet hozott, lehetővé tette a táj karakterének és térbeli hierarchiáinak vizsgálatát. Ennek hatására Carl Troll 1939-ben bevezette a *landscape ecology* = tájökológia fogalmát.

A II. világháború után a kutatás főként leíró maradt: regionális monográfiák, tájosztályozások születtek. 1982-ben holland kezdeményezésre újjáélesztették Troll tájökológia fogalmát, amelyet Észak-Amerika is gyorsan átvett. 1988-ban megalakult az *International Association of*

Landscape Ecology (IALE). Megjelentek új nemzetközi folyóiratok: *Landscape and Urban Planning* (1986), *Landscape Ecology* (1987) (Antrop, 2018).

1992-ben Blois-ban egy nemzetközi konferencia hívta fel először a figyelmet egy tájegyzezmény szükségességére. A kutatások a táj sokféleségét az európai kultúra és identitás alapjaként mutatták be. A 2000-ben életre hívott Tájegyzezmény hatására Európa-szerte új tájatlaszok, karakterizációk készültek. Erősödött a tájpercepció és a lakossági részvétel kutatása (Jones 2010; Giudice-Voghera 2024).

Hazánkban a 20. század első évtizedeiben, Teleki Pál munkássága volt a legjelentősebb a tájak vonatkozásában. Már 1917-ben, majd 1937-ben megjelent munkáiban olyan gondolatokat fektetett le, melyek a 21. században is megállják helyüket. A tájat az ember és a természet elválaszthatatlan kapcsolataként írja le, ahol a tájat nemcsak a természeti erők, hanem az emberi tevékenység is formálja. „Ő maga része, eleme a tájnak”. Ennek ellenére nem bontja azt elemeire, egészen látja a tájat (Teleki, 1937).

A hazai szakirodalomban a 20. század közepén Bulla Béla adott pontosabb meghatározást a tájra, elsőként 1947-ben, majd 1962-es tanulmányában, amikor megállapította, hogy őseredeti, természetes táj mára nagyon kevés maradt a bolygónkon. A lakott táj már nem eredeti, Bulla ezeket természeti tájaknak nevezi. Ez már azokat a tulajdonságokat is jelzi, amelyek az emberi behatás nyomán keletkeztek. Megfogalmazza, hogy a táj nem egy statikus térbeli képződmény, hanem folyamatosan változó, a tájalkotó tényezők fejlődéséből alakuló individuum (Bulla, 1962).

Marosi táj fogalma a földrajztudomány oldaláról közelít, a tér egyéni sajátosságokkal rendelkező egységének nevezi, melynek alapja a természeti tényezők összessége, ezért tudatunktól függetlenül létező objektív valóság. (Marosi, 1981)

A tájépítészetnek is megvan a maga táj definíciója, melynek alapja Mőcsényi Mihály 1968-as tanulmánya. Itt Mőcsényi a tájat „*a társadalmi igényeknek megfelelően a bioszférából nooszférává alakított emberiesített természet, emberi környezet.*” -nek nevezi (Mőcsényi, 1968).

1997-ben a Zöld Belépő, EU-s csatlakozásunk környezeti szempontú vizsgálata című sorozatban megjelent tanulmányban a fenti táj fogalmat már leegyszerűsítik és röviden a tájat kultivált természetnek nevezik (Csemez-Mőcsényi, 1997).

A táj napjainkban leggyakrabban használt és a tudományban is elfogadott definícióit nemzetközi egyezmények és a hatályos jogszabályaink adják, így az UNESCO Világörökség

Egyezménye, az Európa Tanács Táj Egyezménye (a továbbiakban Tájegyezmény), és a hazai szabályozók közül az 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről.

Az 1972-ben elfogadott Világörökség Egyezmény megkülönböztet kulturális és természeti örökséget, amely jelzi az ember és természet kölcsönhatását és a kettő közti egyensúly megőrzésének szükségességét. Ennek megfelelően 1992-ben vezették be a „cultural landscape” fogalmát, amely ma is része az Operatív Irányelveknek. A táj a világörökség rendszerében nem csupán a természetes környezetet jelenti, hanem az ember és a természet közös alkotását, amely kiemelkedő egyetemes értéket képvisel.

A 2000-ben elfogadott uniós Tájegyezmény szintén az emberre és az általa átformált környezetére fekteti a hangsúlyt táj meghatározásában.

A táj definíciója a Tájegyezmény szerint a táj: *„Az ember által érzékelt terület, amelynek jellege természeti tényezők és/vagy emberi tevékenységek hatása és kölcsönhatása eredményeként alakult ki.”*

Magyarországon a természetvédelmi törvény (a továbbiakban Tv. törvény) ad támpontot a táj fogalmának értelmezéséhez.

A táj definíciója a törvény szerint: *„A táj a földfelszín térben lehatárolható, jellegzetes felépítésű és sajátosságú része, a rá jellemző természeti értékekkel és természeti rendszerekkel, valamint az emberi kultúra jellegzetességeivel együtt, ahol kölcsönhatásban található a természeti erők és a mesterséges (ember által létrehozott) környezeti elemek.”*

Dolgozatomban a természetvédelmi törvény által megfogalmazott definíciót tartom követendőnek, mivel a természetvédelem számára jelenleg ez a legfontosabb jogszabály és legjobban ez a megfogalmazás adja vissza a táj fogalom jelentését.

2.1.2. Tájalkotó tényezők és tájtípusok

Röviden a tájalkotó tényezőket a tájban található megjelenési formákként is leírhatjuk. A tájak vázát a természetes elemek adják, így a földfelszín domborzati formái, a kőzetek, a talajok, az éghajlat, a vízrajz, a növényzet és az állatvilág.

Kérdésként merül fel, hogy az ember milyen helyet foglal el ebben a rendszerben?

Kertész megállapítja, hogy a környezeti problémák elsődleges forrása az ember, így napjainkban az egyik legfontosabb tájalkotó tényező (Kertész, 2003). Egyetért ezzel a gondolattal Kerényi, aki a társadalmat tartja a legfontosabb tájformáló tényezőnek (Kerényi, 2007).

A tájalkotó tényezők másik nagy csoportját a fentiek alapján antropogén elemek adják. Ezek a mesterségesen kialakított elemek az emberi települések, a vonalas létesítmények és a bányászat külszíni megjelenési formái. Átmenetet képviselnek a módosított tájelemek, így a vízelvezető árkok, öntözött csatornák, földutak és mezőgazdaság monokultúrák.

Ha a tájalkotó tényezők egy tájban hasonlítanak egymásra, és ezeket a hasonlóságokat, táji adottságokat típusokba soroljuk, eljutunk a tájtípusok kérdésköréhez. Az egy típusba tartozó tájak a természetes adottságokat jellegzetesen tükrözik, de az évszázadok során a társadalmi, történelmi és gazdasági folyamatok hatására differenciálódtak.

A tájakat domborzatuk alapján is besorolhatjuk, ahogyan azt Magyarország nemzeti atlaszában láthatjuk (Jakucs-Keresztesi et.al 1989). Itt három fő tájtípust különítettek el hazánk területére, így a síksági, a dombsági és a középhegységi tájtípusokat.

Az antropogén tevékenységek intenzitása alapján történő besorolás két fő tájtípust különböztet meg, így a természeti tájat és a kultúrtájat. A természeti tájakat alapvetően az eredeti ökoszisztéma alkotja, az emberi tevékenység nem, vagy csak minimális mértékben jelenik meg.

A földfelszín az emberi társadalom megjelenése előtt is tájakra tagolódott. Ezek a tájak addig csak természeti hatásokra változtak, az évmilliók során természetes folyamatok alakították őket, így ezeket természeti (természetes) tájaknak nevezhetjük.

Kerényi megfogalmazása szerint *„természeti tájaknak nevezük azt a tájat, melynek lényeges tulajdonságait és folyamatait az emberi tevékenységek nem változtatták meg, benne természetes folyamatok eredményeként kialakult ökoszisztémák működnek, és ezt a működést jelenleg is természeti törvényszerűségek határozzák meg.”* (Kerényi 2007).

Ehhez képest az ember megjelenése után, a földművelés kialakulásával már megjelennek azok az antropogén tényezők a tájban, melyek egyértelmű lenyomatát mutatják az emberi beavatkozásoknak. Sok táj- bár természetesnek tűnik- mégsem teljesen az, mivel az emberi társadalom jelenléte megváltoztatta a rá ható természetes folyamatokat. Hogy meddig nevezhetünk egy tájat természetesnek és mikor inkább természetközelinek, az az emberi hatások mértékétől függ. Európában a nagy népsűrűség, az urbanizáció és az intenzív termelés miatt nagyon kevés természetes táj maradt, a védett területek is inkább a természetközeli tájak kategóriájába sorolhatók (Kerényi 2007).

Említettem az ember tájatalakító tevékenységének mértékét. Ha az emberi beavatkozás dominánssá válik egy táj szerkezetében és működésében, akkor már kultúrtájról beszélünk. Ez

a folyamat nem egyszeri, hanem folyamatos történeti átalakulás, amelynek mértéke és jellege korszakonként változik. A tájatalakító tevékenységek a nomád népek legeltető állattartásától, a földművelő termelési struktúrájú népek megjelenésén át, a vetésváltásig, majd a múlt század közepén az iparszerű mezőgazdálkodás kialakulásával csúcsosodtak ki.

A kultúrtáj fogalmát (cultural landscape) Carl O. Sauer vezette be az Egyesült Államokban 1925-ben írt „The Morphology of Landscape” című tanulmányában. Ezeken a tájakon az eredeti ökoszisztéma megsemmisült vagy átalakult, elsődleges feladata az emberi társadalom igényeinek kielégítése.

Magyarországon a tájtípusok ma is használt megnevezésével a már említett 1968-as Mőcsényi tanulmányban találkozhatunk először. Az általa vázolt termelő táj- lakótáj- üdültáj hármass rendszer a mai napig az alapját jelenti a tájak tipizálásának (Mőcsényi, 1968).

A tájvédelemben is ez a tagolódás honosodott meg, a kultúrtájakat a rajtuk folyó domináns tevékenység alapján nevezzük el, így megkülönböztetünk termelő tájat, lakó vagy települési tájat és üdültájat. A termelő tájak az iparosodás megjelenésével két további altípusra bomlottak, így a természető és ipargazdasági tájra. Míg az ipargazdasági tájon az anyagi javak előállítása zajlik, a természetőtáj funkció szerinti bontásban lehet mezőgazdasági táj, kertgazdasági táj és erdőgazdálkodási táj (Kerényi, 2007).

2.1.3. Tájkarakter és tájidentitás

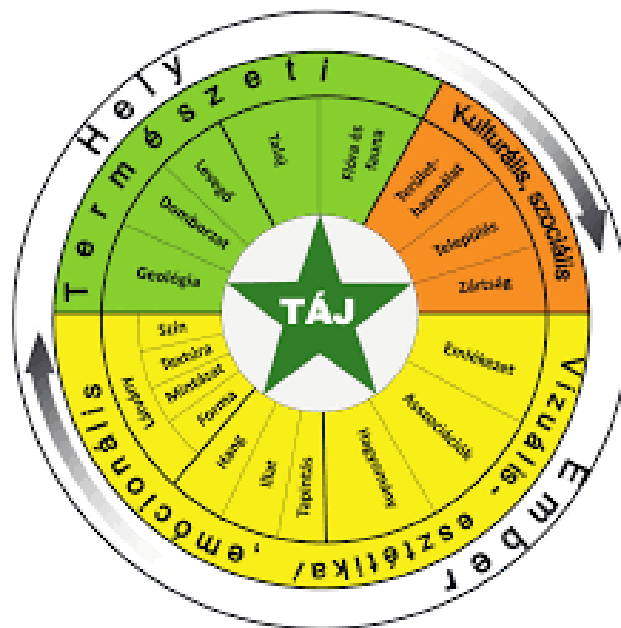
Míg a tájtípusok megállapítása a tájkutatás egyik alapvető módszertani megközelítése, melynek célja a hasonló adottságokkal rendelkező tájak összehasonlíthatósága és leírása, addig a tájkarakter-kutatás a különbözőségekre, a megismételhetetlen sajátosságokra helyezi a hangsúlyt. Az adott tájrészletre jellemző egyedi mintázatokat jelenti, mely megkülönböztethetővé teszi a tájrészleteket egymástól.

Az 1980-as évektől a brit tájökológiai és tájtervezési gyakorlatban jelent meg az a felismerés, hogy a táj vizsgálata nem merülhet ki az esztétikai kategóriákban. Ekkor kezdett körvonalazódni a Landscape Character Assessment (LCA) módszertana, amely a táj egyediségét, megismételhetetlen jellegzetességeit helyezte előtérbe (Swanwick, 2002).

Angliában és Skóciában valósították meg először az ország teljes területére kiterjedő tájkarakter-elemzést, amelynek eredményeként 159 karakterterületet azonosítottak és írtak le. A vizsgálatokhoz később módszertani útmutatók is készültek, amelyek egységesítették a fogalomrendszert és az elemzési gyakorlatot. Ez a brit megközelítés mintául szolgált Európa

számos országának, sőt napjainkra világszerte meghatározóvá vált a tájkarakter-alapú értékelés és tervezés számára. A brit példa fontos szerepet játszott az Európai Táj Egyezmény létrejöttében, mivel alapot adott annak gondolati és elméleti kidolgozásához. Az Egyezmény hatására Európa-szerte, majd később világszerte is számos tájkarakter-elemzés készült, erősítve a tájkarakter-alapú megközelítés elterjedését (Konkoly-Gyuró, 2021).

„Az ember hat a tájra és a táj visszahat ránk. A tájjal kölcsönhatásban élünk.” (Kincses-Konkoly-Gyuró, 2021). A lenti ábra ezt a gondolatot szemlélteti, melyet a brit tájkarakter-elemzéshez készítettek a kutatók (1.ábra).

1.ábra: A táj értelmezése

(Forrás: Kincses-Konkoly-Gyuró, 2021)

Hazánkban a 2017-ben indult KEHOP4.3.0-VEKOP-15-2016-00001 sz. projekt keretében a tájkarakter-kutatás eredményeként lehatárolásra kerültek a tájkarakter-típusok és a tájkarakter-területek.

A tájkarakter elemzés egy olyan döntéstámogató eszköz, amely alapja lehet a fejlesztési, rendezési és kezelési tervezésnek. Segít megérteni, hogy egy adott táj a tájhasználat függvényében hogyan alakult az évszázadok során és hogyan változhat a jövőben. Az elemzés folyamatának elengedhetetlen lépése – a Tájegyezmény ajánlásainak megfelelően – a helyi érintettek bevonása, mivel a tájjal kapcsolatos gondolatok, a lokális tudás és a tájhoz való kötődés fontos elemei a táji identitás kialakulásának (Kincses-Konkoly-Gyuró, 2021).

A tájkutatás az utóbbi időben egyre intenzívebben vizsgálja a földrajzi tájak szubjektív megítélését, különösen azok esztétikai minőségét és az ezekhez kapcsolódó kollektív vagy egyéni kötődést, azaz a táji identitást.

A téma tudományos és társadalmi rangját jelentősen megnövelte az Európai Táj Egyezmény megszületése, amely kimondja, hogy a táj minősége kulcsfontosságú tényező az európai polgárok jóléte és az európai identitás erősítése szempontjából. Az Egyezmény hangsúlyozza, hogy a táj az európai természeti és kulturális örökség alapvető tényezője és elősegíti az emberi jólét, valamint az identitástudat erősítését (Csorba, 2010).

Csorba a tájidentitás szintjeit a következő kategóriákba sorolja:

- egyéni tájidentitás: jellemzően a vidéken felnőttek körében a leghatározottabb, gyakran olyan objektumokhoz kötődnek, melyeknek nincs különösebb tájésztesztikai jelentősége (erdőfolt, kis vízfolyás, régi ház)
- kisközösségi táji kötődés: itt már sokak véleményének összegződése adja az adott tájrészlet megítélését
- régiós identitás: nem feltétlen közigazgatási egységekhez, például vármegyékhez kötődik, inkább tájegységekhez vagy a történelmi Magyarország nagy táji egységeihez, például Erdély, Felvidék
- nemzeti tájidentitás: az európai nemzetek a globalizációs hatásokat ellensúlyozva erősítik a nemzeti identitástudatot, például Észtországban hivatalosan is nemzeti kőzetnek nyilvánították a szilúr mészkövet és nemzeti növénynek a búzavirágot
- európai identitás: az európai emberek első sorban a saját nemzetükhöz tartozónak vallják magukat, de utána európai polgárnak. Az Európai Unió ennek megfelelően egyszerre törekszik az európai összetartozás érzésének erősítésére és a kulturális sokszínűség megőrzésére. Erre példa az 1985 óta létező Európa kulturális fővárosa cím odaítélése, illetve a földrajzi eredetvédelemben részesülő termékek sora, így az ementáli, a tokaji bor vagy a chianti.

2.1.4. A természetvédelem és tájvédelem kapcsolata

A természetvédelem fogalmának meghatározása sem egyszerű feladat. A köznyelvben gyakran keveredik a környezet és természetvédelem fogalma, sőt még a szakmában sem mindig egyértelmű az elkülönítés. Rakonczay a természetvédelmet a környezetvédelem

részének tekinti, szerinte a „*a természetvédelem a környezetvédelem ékszere.*” (Rakonczay, 1995).

Elismeri, hogy a természetvédelem, mint emberi tevékenység jó száz évvel korábbra nyúlik vissza, mint a környezetvédelem. Azt vallja, hogy hatékony környezetvédelmi intézkedések nélkül nincs hatékony természetvédelem sem.

A Környezet és Természetvédelmi Lexikon meghatározása szerint a természetvédelem: „*olyan céltudatos, szervezett, intézményesített emberi tevékenység, amelynek célja a természet élő és élettelen értékeinek feltárása, tudományos alapokon nyugvó szakszerű fenntartása, kezelése, megőrzése.*” (Környezet-és Természetvédelmi Lexikon II. 2002).

Ebből következik, hogy a természetvédelem alapfeladata minden élő (amennyiben nem inváziós faj) és élettelen természeti tényező, valamint a természetes ökológiai folyamatok védelme. Kiemelt feladata a ritka természeti értékek védelme, melyek közül a tájképi értékek védelme az egyik kiemelt terület.” *A táj a természetvédelem egyik leglényegesebb védendő tárgya.*” (Rakonczay, 1995).

A tájvédelem Kerényi megfogalmazása szerint „*mindazon tevékenységek összességét jelenti, amelyek a tájak szerkezetének, működésének, potenciáljának és esztétikájának a megőrzését, hosszú távú fenntartását szolgálják.*” Megkülönbözteti a védett természeti területen végzett tájvédelmi tevékenységeket, illetve a jogilag nem védett tájban zajló tájvédelmi tevékenységeket, melyeket általános tájvédelemnek nevez. A tájak megőrzése csak fenntartható tájhasználattal érhető el, a jogilag nem védett területeken is e módszer segítségével óvhatjuk meg a jövő generációi számára az ott található természeti és kulturális értékeket, valamint tájképi elemeket (Kerényi, 2007).

Az általános tájvédelem a természetvédelmi törvényben is érvényre jut, ugyanis az szakított az addigi rezervátum szemlélettel és a védett természeti területeken kívül található természeti és táji értékek oltalmáról is gondoskodott (Duhay, 2004).

A kapcsolódási pontok a természetvédelem és tájvédelem kapcsán több területen is megfigyelhetők. Mindkettő az értékek megőrzését szolgálja. Míg a természetvédelem leginkább az élővilágra és élőhelyekre, a tájvédelem a táj egészére fókuszál. A szabályozás is közös, a természetvédelmi törvény egységes keretben kezeli a természet- és tájvédelmet. A védett természeti területi kategóriák között a tájvédelmi körzet kategóriája kifejezetten a tájképi és természeti értékek együttes megőrzésére jött létre.

Mivel a táj Natura 2000 területeket is magában foglalhat, bármely beruházás vagy tájalakítás esetén a tájvédelemnek a Natura 2000 jelölő fajokra gyakorolt hatásokat is figyelembe kell vennie.

Természetvédelmi oltalom alatt nem álló külterületeken a tájvédelem a táj karakterének, látványának és táji értékeinek megőrzését szolgálja. Új beruházás, átalakítás és területfelhasználás esetén a tájbaillesztés kötelezettsége hárul az építtetőre és a hatóságra, melyet a természetvédelmi törvény vonatkozó előírásai is tartalmaznak.

2.1.5. Az egyedi tájérték fogalma és típusai

A tájvédelemről szóló alponban már vázoltam a természetvédelmi oltalom alatt nem álló tájakon található természeti, táji és kulturális értékek megőrzésének fontosságát. Hazánkban a természetvédelmi törvénybe ezek az értékek egyedi tájérték néven, a tájvédelemről szóló fejezetbe kerültek be.

Az egyedi tájérték definíciója a természetvédelmi törvény 6.§ (3) bekezdése szerint: *„Egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van.”*

A fogalom kialakulása Mőcsényi Mihály nevéhez fűződik, aki a Mőcsényi esszék sorozatban osztotta meg az olvasókkal az 1970-es években általa létrehozott fogalom megalkotásának – már-már banális – történetét. *„Amikor meguntam a gyógyfürdő vízmedencéjét, vastagon felöltözve a középkori téglavár szélárnyékos oldalán jártam fel-alá, problémáimra megoldást találni. Úgy emlékszem, itt a vár mellett született sok változat és hosszú töprengés után az 'egyedi tájérték' kifejezés, megnevezés. Az 'egyedi' jelzőszót kettős értelműnek szántam. Érzékeltetni akartam, hogy a jelzett objektum egyszeri és egyben egyedülálló. A 'tájérték' összetétel szűkítést jelent. Csak olyan 'tárgyak', 'tárgy-elemek' tartoznak a fogalomkörbe, -terjedelembé, amelyeknek ember, közösség az alkotója, amelyek tudatos tevékenység tárgyasulásai.”* (http1).

A Mőcsényi-féle eredeti meghatározáshoz képest ma az egyedi tájértékek közé soroljuk a természeti értékeket, képződményeket is, amivel Mőcsényi egészen 2017 szeptemberében bekövetkezett haláláig nem értett egyet (Mőcsényi, 2013).

Az 1992-ben elkészült MI 13-25 Műszaki irányelv volt az első olyan dokumentum, mely a tájérték fogalmát a gyakorlatba is átültette. Az irányelv még teljes mértékben Mőcsényi és a

tájépítész szakma elveit érvényesítette, hiszen csak az ember által alkotott tájelemek kerülhettek be a tájértékek körébe. Változást a Tv. törvény 1996-os hatályba lépése jelentett, amikor az egyedi tájérték fogalmát kibővítették az egyéb természeti tájalkotó elemekkel (Kiss et al. 2011).

A Tv. törvény előírja az egyedi tájértékek megállapítását és nyilvántartásba vételét, amely a védett természeti területek természetvédelmi kezeléséért felelős szerv – azaz a nemzeti parkigazgatóság – feladata. A felmérés módszertanának alapdokumentuma a Magyar Szabvány MSZ20318:2009 Természetvédelem. Egyedi tájértékek kataszterezése című szabvány. Az egyedi tájértékek alkalmazási területei, osztályozása (főtípusok, típusok, altípusok) és fajtái, valamint a rögzítendő adatok és az egységes feldolgozás szempontjai a szabványban kerültek rögzítésre. Az egyedi tájértékek felsorolását a településrendezési terveknek is tartalmazniuk kell (Monspart-Molnár et al. 2015).

Főszabályként a felvételezést a település teljes közigazgatási területén el kell végezni, vagyis a kül- és belterületen egyaránt. Ez alól kivételt képeztek az első, 1999-es szabvány szerint az országos jelentőségű védett természeti területen vagy Natura 2000 területen elhelyezkedő tájértékek. Ennek oka, hogy a szabvány készítői azt feltételezték, hogy ezekről az értékekről a természetvédelemnek már vannak adatai, információi, így az adatbázisok párhuzamosságát próbálták elkerülni. Kerényi véleménye eltért ettől a felfogástól. Azt elismeri, hogy a jogi védelem alá vont területeken eleve védett minden érték, de az egyedi tájértékek felmérése mégis indokolt lenne, mivel a szakemberek így tudnának fokozott figyelmet fordítani rájuk (Kerényi, 2007). A felülvizsgált, 2009-ben kiadott szabványból már kikerült ez az ajánlás, egyedül a biológiai egyedi tájértékek közül azok az előhelyek nem képezik a felvételezés tárgyát, melyek a fenti védelemben (országosan védett vagy Natura 2000) részesülnek.

A kivételek közé tartoznak még a Tv. törvény által ex lege védelemben részesített védett természeti területek és értékek, azaz a barlangok, kunhalmok, víznyelők, lápok, szikes tavak, földvárak és források.

Az egyedi tájértékek kutatásában a 2009-ben, az EGT és a Norvég Finanszírozási Alap támogatásával és a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karának vezetésével indult TÉKA-program (TÉKA=TájÉrtékKAtaszter) jelentett hatalmas előrelépést.

A Téka-program megvalósítása során szerzett szakmai tapasztalatok összegzésére készült el a Kiss Gábor és munkatársai által 2011-ben összeállított *Mindennapi kisemlékeink*

megőrzéséért. Útmutató az egyedi tájértékek kataszterezéséhez című kiadvány, mely a nemzeti szabvány mellett az egyedi tájértékek felméréséhez is hasznos segítséget nyújt.

A projekt céljai voltak: az egész országot lefedő, egységes módszertan alapján kidolgozott tájérték-kataszter létrehozása, integrált táji adatbázis kialakítása, a kataszter működési feltételeinek megteremtése, fenntartása és működtetése, a TÉKA adatbázis értékeinek a nagyközönség számára is elérhető, feltölthető és szerkeszthető online felület kialakítása.

A program 2011 áprilisi lezárásáig a fenti célok mentén elért legfontosabb eredmények:

- a kataszterezés módszertana egységesebbé vált
- a Tv. törvényben meghatározott feladattal összhangban 210 új egyedi tájérték-kataszter készült el és 612 meglévő került felülvizsgálatra
- a TIR adatbázis új moduljaként feltöltésre kerültek az egyedi tájértékek (Kiss et al. 2011).

2011. december 31-én a TIR egyedi tájérték modulja 18 428 db egyedi tájértéket tartalmazott, melyek az ország 833 településén található, de ebből teljes kataszter 820 településen készült. Hazánk 3 173 településéből 2011-ben tehát 820 esetében volt teljes körűnek tekinthető a felmérés, ez 26%-os feldolgozottsági szintet jelent (Tóth et al., 2012).

Az Agrárminisztérium adatbázisában 2025. február 28-án 22 718 db egyedi tájértéket tartottak nyilván. Összehasonlítva a 2011-es adattal, ez a mutató az eltelt több mint tíz évben nem éri el a 20%-os növekedést.

Ami az egyedi tájértékek típusba sorolását, osztályozását illeti, ehhez a nemzeti szabvány nyújt támpontot. Az MSZ 20381: 2009 szabvány az egyedi tájértékeket három fő típusba és összesen hat típusba sorolja, melyek a következők:

- kultúrtörténeti egyedi tájértékek; ezen belül négy típus:
 - településsel kapcsolatos egyedi tájérték
 - közlekedéssel, szállítással kapcsolatos egyedi tájérték
 - termeléssel kapcsolatos egyedi tájérték
 - egyéb emberi tevékenységhez, eseményhez kapcsolódó egyedi tájérték
- természeti egyedi tájértékek; ezen belül két típus:
 - földtudományi egyedi tájértékek
 - biológiai egyedi tájértékek
- tájképi egyedi tájértékek

2.2. A természet- és tájvédelem stratégiai, illetve jogi szabályozása nemzetközi és hazai szinten

2.2.1. Nemzetközi és hazai stratégiák, programok

A biológiai sokféleség csökkenése világszinten és hazánkban is egyre súlyosabb. Állat- és növényfajok tűnnek el, a természetes vagy természetközeli élőhelyek tovább romlanak. Mivel a gazdasági növekedés jelentős része a természeti erőforrások hatékony kiaknázására épül, csak közös, jól szervezett intézkedésekkel állítható meg ez a trend. A természethez való viszonyunkat ma többnyire a rövid távú gazdasági érdekek irányítják. Közben nem vesszük eléggé figyelembe, hogy a gazdaság és a mindennapi élet alapja a természeti erőforrások és természeti értékek sokfélesége, illetve az ökoszisztémák és ökoszisztéma-szolgáltatások kielégítő állapota.

Ezeknek a kedvezőtlen trendeknek a megállítására a 20. században jöttek létre az első nemzetközi egyezmények és globális stratégiák.

Az egyik meghatározó esemény az 1992-es, Rio de Janeiroban megrendezett Környezet és Fejlődés Világkonferencia volt, melynek során elfogadták a Riói Nyilatkozatot és megnyitották aláírásra a Biológiai Sokféleség Egyezményt. Az egyezmény a teljes élővilág változatosságának megőrzését és fenntartható használatát, továbbá a genetikai erőforrásokból származó előnyök igazságos, méltányos megosztását tűzte ki célul.

2010-re, a világszintű törekvések ellenére sem sikerült megállítani az élővilág változatosságának csökkenését, ezért a részes felek nagoyai konferenciáján elfogadták a Biodiverzitás Stratégiai Tervet, amely 20 megvalósítandó célt tartalmazott a 2011-2020 közötti időszakra. Az ENSZ Biológiai Sokféleség Egyezménye által 2020. szeptemberében közzétett jelentés azonban azt mutatta, hogy a 20 cél közül egyiket sem sikerült a világközösségnek teljes mértékben elérni (Újvári, 2021).

Az Európai Unió is elkészítette saját biodiverzitás stratégiáját, első alkalommal a 2011-2020, majd 2020-2030-ig szóló időszakra. 2019-ben az Európai Unió elfogadta az Európai Zöld Megállapodást, egy szakpolitikai intézkedéscsomagot, amelynek célja a zöld átállás elindítása, valamint a 2050-re kitűzött klímasemlegességi cél elérése (<http2>).

Hazánkban a biológiai sokféleség megőrzésének 2015-2020 közötti időszakra szóló nemzeti stratégiáját az Országgyűlés 2015-ben fogadta el. A stratégiában 6 stratégiai terület, ezen belül 20 célkitűzés lett kijelölve. Dolgozatom témájához a II. stratégiai terület, azaz a *„A táji diverzitás, a zöld infrastruktúra és az ökoszisztéma szolgáltatások fenntartása”* című fejezet

kapcsolódik. A stratégia vonatkozó fejezetében elért eredmények a következők: 2017-ben a Kormány elfogadta hazánk első Nemzeti Tájstratégiáját, valamint hatályba lépett a településkép védelméről szóló törvény, amely a települési arculat és a táji örökség összhangjának biztosítását szolgálja. A KEHOP-4.3.0-VEKOP-15-2016-00001 számú országos természetvédelmi projekt keretében megtörtént a zöldinfrastruktúra-hálózat elemeinek azonosítása és állapotértékelése, valamint elkészült Magyarország zöldinfrastruktúra-térképe és fejlesztési terve. 2019-ben elkészült Magyarország ökoszisztéma-alaptérképe, amely három hierarchikus szinten, 56 kategóriába sorolja az ország ökoszisztémáit. Jelenleg a biológiai sokféleség megőrzésének 2030-ig szóló 3. Nemzeti Biodiverzitás Stratégiája van érvényben, melynek II. Stratégiai terület 10. célkitűzése érinti dolgozatom témáját.

*„II. stratégiai terület: A biológiai sokféleség fenntartható használata és a hasznok megosztása
10. célkitűzés: A biológiai sokféleség megőrzését és a környezet- és tájvédelmi szempontokat szem előtt tartó fenntartható és mozaikos mezőgazdálkodás elterjesztése, valamint a biológia sokféleség megőrzés szempontjainak érvényesítése a Közös Agrárpolitikában.”* (Nemzeti Biodiverzitás Stratégia, ([http3](#)).

Az Európai Unió közös agrárpolitikája (a továbbiakban KAP) és a biológiai sokféleség stratégiája szorosan összekapcsolódnak, mivel mindkettő célja a természeti erőforrások fenntartható használata, a környezeti értékek megőrzése és a vidéki térségek ökológiai állapotának javítása. Az 1962-ben létrehozott KAP a legrégebbi uniós szakpolitika. Irányítása és finanszírozása uniós szinten, az Európai Unió költségvetéséből történik. Az új finanszírozási időszak 2023-ban kezdődött és 2027-ig tart. Az uniós tagországoknak el kellett készíteniük a fenti időszakra szóló stratégiai tervüket, melynek hazánk is eleget tett. A KAP feltételeesség szabályrendszere 2023-ban váltotta fel a kölcsönös megfeleltetés szabályait. Ez a szabályrendszer határozza meg, hogy a gazdálkodók milyen környezetvédelmi, éghajlati, állatjóléti és gazdálkodási előírások betartása mellett kaphatnak uniós támogatásokat. A feltételeesség célja, hogy a támogatások ösztönözzék a környezettudatos, fenntartható gazdálkodást, és ezzel hozzájáruljanak az EU biológiai sokféleségre, klímavédelemre és talajmegőrzésre vonatkozó céljaihoz. A rendszer két fő elemből áll. Az egyik a jogszabályban foglalt gazdálkodási követelmények, a másik a helyes mezőgazdálkodási és környezeti állapotra vonatkozó előírások, melyek tájakra vonatkozó előírásait a jogszabályokról szóló alponban fogom ismertetni ([http4](#)).

A közös agrárpolitika és a környezetvédelmi politika az Európai Unió egymást kiegészítő szakpolitikái. Míg a KAP elsősorban a mezőgazdasági termelés, a vidéki térségek fejlesztése és az élelmiszerbiztonság biztosítását szolgálja, addig a környezetvédelmi politika a természeti erőforrások megőrzésére, a biológiai sokféleség védelmére és az éghajlatváltozás hatásainak mérséklésére összpontosít. Az uniós környezetvédelmi politika alakulásának irányát a hetvenes évek elejétől kezdve környezetvédelmi cselekvési programok határozzák meg. Jelenleg a 8. környezetvédelmi cselekvési program 2030-ig tartó időszaka zajlik. Az agrárpolitikának megfelelően ebben az esetben is el kell készíteni az unióban a nemzeti programokat. Hazánkban azonban már a 2004-es uniós csatlakozásunkat megelőzően létezett környezetvédelmi program. A 90-es évek közepére a környezet védelme és a természeti értékek megőrzése a társadalmi-gazdasági élet meghatározó tényezőjévé vált. A gyors erőforrás-felhasználás és a szennyező anyagok egyre nagyobb mértékű környezetbe juttatása miatt a környezeti elemek állapota romlott, ezért az Országgyűlés elrendelte a Nemzeti Környezetvédelmi Programok (a továbbiakban NKP) kidolgozását (<http5>).

Így Magyarország környezetügyi átfogó stratégiai tervdokumentuma – 1997 óta – a hatévente megújítandó Nemzeti Környezetvédelmi Program. Az NKP kidolgozásáról, céljairól, tartalmáról és megvalósításáról az 1995. évi LIII. törvény a környezet védelméről rendelkezik. Az NKP mellékletét képezi a természetvédelem szakpolitikai stratégiáját tartalmazó és fő cselekvési irányait meghatározó Nemzeti Természetvédelmi Alapterv. 2022-ben került kihirdetésre az 5. Nemzeti Környezetvédelmi Program és ennek 1.számú mellékleteként a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv V.

Az Alaptervben szintén megjelenik a tájak védelme, az egyedi tájértékek megőrzése. A fejezetben belül fő cselekvési irányként *„a TIR egyedi tájérték moduljának aktualizálása – az egyedi tájértékek adatbázisának országos szintű pontosítása, az egyedi tájértékekre vonatkozó fontosabb információknak az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszerben (OKIR) történő, nyilvánosan hozzáférhető, rendszeresen frissülő megjelenítése.”* (Nemzeti Természetvédelmi Alapterv V. 2.9 alfejezet (<http6>)).

A globalizáció, az urbanizáció, az intenzív mezőgazdálkodás és a tömegturizmus következtében a 20. század második felére Európa tájainak sokfélesége és egyedisége veszélybe került. A homogenizáció, a beépítések, valamint a hagyományos tájhasználati

formák eltűnése miatt felértékelődött az a felismerés, hogy a tájak védelme nem csupán természetvédelmi, hanem társadalmi, kulturális és politikai feladat is.

E szemléletből nőtt ki - eredeti nevén - az Európai Táj Egyezmény (European Landscape Convention, 2000, Firenze) ([http7](#)).

Az egyezmény mérföldkőnek tekinthető, mivel elsőként fogalmazta meg, hogy minden táj – a kiemelkedő természeti értékek mellett a hétköznapi és degradált tájak is – védelemre, tervezésre és fenntartható kezelésre érdemesek. Az egyezmény egyik alapelve, hogy a táj az európai identitás és életminőség közös öröksége, amelynek alakításában a társadalom széles rétegeinek is részt kell vennie. A Tájegyezmény tehát a táj fogalmát komplex, multidiszciplináris keretbe helyezte: a természetvédelem, a kulturális örökségvédelem, a területrendezés és a helyi közösségek bevonásának összehangolt rendszerét javasolja és feladatait a táj védelme, kezelése és tervezése hármas célrendszer mentén alakítja ki (Csorba, 2010). A társadalmi részvétel lehetséges módjait és gyakorlati megvalósíthatóságát nemzetközi és hazai szinten is kutatják (Brown-Brabyn 2012; Jones 2007; Monspart-Molnár 2015).

A magyarországi végrehajtást biztosító a Tájegyezmény kihirdetéséről szóló 2007. évi CXI. törvény 2008. február 1-jétől hatályos. 2013-ban egy öt évre szóló munkatervet hoztak létre, melynek kiemelt feladata a Nemzeti Tájpolitika és stratégia megalkotása volt. A megvalósítás érdekében a Földművelődésügyi Minisztérium tárcán belüli és tárcaközi munkacsoportot hozott létre. A több éves előkészítő munka eredményeként 2017-ben elfogadták Magyarország első tájstratégiáját ([http8](#)).

A Nemzeti Tájstratégia célja a felelős tájhasználat kialakítása, melyhez az alábbi horizontális elveket kell érvényesíteni:

- természeti erőforrások és a kulturális örökség általános védelme,
- bölcs és takarékos területhasználat,
- éghajlatváltozás hatásának mérséklése, alkalmazkodás.

A táj az eddigi stratégiai dokumentumokban csak közvetetten jelent meg, a feladatok nem horizontálisan lettek meghatározva, hiányoztak a rendszerszintű megoldási javaslatok (Kincses-Pádárné, 2018).

Az Európa Tanács Táj Díja az Európai Táj Egyezmény keretében 2008-ban alapított elismerés, amelyet két évente ítélnek oda olyan helyi önkormányzatoknak, illetve civil szervezeteknek, amelyek kiemelkedő eredményeket értek el a tájak védelme, kezelése vagy tervezése terén.

Hazánkban már 2008 őszén pályázatot írtak ki az Európai Táj Díjra, melyet elsőként a Pro Vértes Közalapítvány nyert el a „Komplex táj- és természetgazdálkodási program megvalósítása a Zámolyi-medencében” című anyagával.

2012-ben megalapítják a Magyar Tájdíjat, ezzel rangosabbá téve a kiválasztási eljárást. A legjelentősebb elismerés 2015-ben történt, amikor az Európa Tanács Táj Díját a „Mesés Hetés” Zöldút mintaprogram nyerte el (Kincses, 2019).

2.2.2. Jogi szabályozás nemzetközi és hazai szinten

A nemzetközi környezetvédelmi jog kialakulása a 20. század második felére tehető, amikor a gyors iparosodás, a népességnövekedés és a technológiai fejlődés következtében a környezeti problémák globális méreteket öltöttek. A korábbi, elszigetelt szennyezések helyett egyre inkább határokon átívelő és világméretű környezeti válságjelenségek jelentkeztek, mint például a levegő- és vízszennyezés, az erdőirtás, a savas esők vagy a biodiverzitás csökkenése. Nyilvánvalóvá vált, hogy ezeket a problémákat csak nemzetközi együttműködéssel lehet megoldani. A fordulópontot az 1972-es stockholmi ENSZ-konferencia hozta meg, ahol állást foglaltak a nemzetközi környezetvédelem jogi szabályozásának szükségességéről. A környezetvédelmi jogok alapelveit 20 évvel később, a Riói Nyilatkozatban rögzítették (Faragó-Nagy, 2005).

Az Európai Unióban a környezetvédelem – és azon belül a természetvédelem – ma már önálló szakpolitika. Az Egységes Európai Okmány (1986) teremtette meg az európai környezetpolitika intézményi és jogi alapjait, és ezzel elindította a környezetvédelem fokozatos integrációját az Európai Unió valamennyi szakpolitikájába.

Napjainkban a természetvédelmet érintő két legfontosabb EU-s irányelv, a Vadon élő madarak védelméről szóló 79/409/EGK tanácsi irányelv (Madárvédelmi irányelv) és a vadon élő állatok és növények védelméről szóló 92/43/EGK tanácsi irányelv (Élőhelyvédelmi irányelv). E két direktívának köszönhetően alakult ki az európai ökológiai hálózat, a Natura 2000 rendszer.

2024. augusztus 18-án az Európai Unió környezetvédelmi szakpolitikájának történetében újabb jelentős fordulóponthoz értünk, ugyanis ezen a napon lépett hatályba az EU természet-helyreállítási rendelete. A rendelet a 2030-ig tartó uniós biodiverzitás-stratégia és az Európai Zöld Megállapodás stratégiájának központi eleme és kötelezővé teszi az abban a természet helyreállítására vonatkozóan meghatározott célokat, igazodva a rendeletben meghatározott célkitűzésekhez és határidőkhöz. Mint EU-s tagállamnak, a természet-helyreállítási rendelet végrehajtása Magyarországon is kötelező érvényű. Hazánk 2004-es EU-

s csatlakozásával az unió biogeográfiai régiói kiegészültek a pannon régióval, amely egyedülálló élőhelytípusokat és fajokat foglal magában. A pannonikumok megőrzése kiemelt feladatunk, mivel fennmaradásuk elsősorban hazánkon múlik.

A rendelet célja a közösségi jelentőségű élőhelyek kedvező természetvédelmi helyzetének elérése és fenntartása. A 4. cikk alapján 2030-ig az ilyen élőhelyek 30%-án, 2040-ig 60%-án, 2050-ig pedig 90%-án kell megvalósítani az állapotjavító intézkedéseket. Magyarországon jelenleg 45 ilyen élőhelytípus található, mintegy 1 millió hektárnyi területen. A helyreállító intézkedések az alábbi területeket ölelik fel: szárazföldi és édesvízi ökoszisztémák, urbánus területek ökoszisztémái, vízfolyások és árterek, beporzó rovarok élőhelyei, mezőgazdasági ökoszisztémák, erdei ökoszisztémák, faültetés. Az általános uniós célkitűzések hazai megvalósítását a Nemzeti Természet-helyreállítási Terv határozza majd meg, amely rögzíti a végrehajtás kereteit, menetrendjét és konkrét lépéseit. A terv első hivatalos munkaváltozatát 2026. szeptember 1-ig kell elkészíteni, majd egyéves egyeztetési folyamat után, az Európai Bizottsággal együttműködve kerül sor a véglegesítésre. A terv kidolgozását az Agrárminisztérium koordinálja, több tárca, valamint szakmai és társadalmi szereplők bevonásával ([http9](#)).

A továbbiakban a természetvédelemmel és kiemelt témámmal, az egyedi tájértékek szabályozásával kapcsolatos jogszabályokkal foglalkozom. Magyarországon a környezetvédelemről és természetvédelemről törvényi szinten rendelkeztek. E két törvény egymásra épül: míg az 1995. évi LIII. törvény a környezetvédelemről átfogó keretet ad a környezet védelmére, addig az 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről részletesen szabályozza a természeti értékek és élőhelyek megóvását.

A környezetvédelmi törvény írja elő stratégiai környezeti vizsgálat elkészítését. A stratégiai környezeti vizsgálat (SKV) célja, hogy a jelentős környezeti hatású stratégiák, tervek és programok kidolgozása előtt értékelje azok várható környezeti és egészségi hatásait. Feladata a kedvezőtlen hatások megelőzése vagy csökkentése a terv módosításával, alternatívák kidolgozásával és hatáscsökkentő intézkedésekkel. Az SKV nem konkrét beruházásokra, hanem átfogó fejlesztési tervekre (közlekedési, területfejlesztési, vízvédelmi) vonatkozik, és biztosítja, hogy ezek összhangban legyenek a nemzeti környezetvédelmi célokkal ([http10](#)).

Kifejezetten a jelentős környezeti hatást gyakorló beruházásokra kell elkészíteni a környezeti hatásvizsgálatot. A környezeti hatásvizsgálat (KHV) célja, hogy egy tervezett beruházás vagy tevékenység várható környezeti hatásait előzetesen felmérje és ezek alapján meghatározza a

környezethasználat feltételeit. Az eljárás vizsgálja a földet, a levegőt, a vizet, az élővilágot, a biológiai sokféleséget - különös figyelemmel a védett természeti területekre és értékekre, valamint a Natura 2000 területekre -, a tájat és az épített környezetet érő hatásokat, feltárja a jelenlegi állapotot, majd becsüli a várható változásokat. Az eredmények alapján az illetékes hatóság dönt a tevékenység engedélyezéséről és a környezetvédelmi feltételek előírásáról (http11).

Az egyedi tájértékekkel kapcsolatos szabályokról törvényi szinten a Tv. törvény rendelkezik. A tájvédelmi fejezet 6.§-ban találjuk az egyedi tájértékek definícióját, a megőrzés, a megállapítás és nyilvántartásba vétel módját.

A 6.§. (5) pontja kimondja, hogy az adott településen található egyedi tájértékek felsorolását a településrendezési terv tartalmazza. A településrendezési terv a magyar építészettről szóló 2023. évi C. törvény (a továbbiakban Méptv.) beiktatásával a településterv része lett, a településfejlesztési tervvel együtt. A településterv további szabályozását kormányrendeletek rögzítik. A 419/2021. Kormányrendelet tartalmazza többek között a helyi építési szabályzat és a településfejlesztési terv tartalmi követelményeit. A településrendezési terv a helyi építési szabályzat (HÉSZ) elfogadásával valósul meg. A rendelet külön fejezetben rögzíti a helyi védelem szabályait. 31. § (1) pontja kimondja, hogy *„a helyi védelem célja a település szempontjából hagyományt őrző, az ott élt és élő emberek, közösségek munkáját és kultúráját tükröző sajátos megjelenésű, a településképet meghatározó építészeti és táji érték védelme.”*

A helyi védelem területi vagy egyedi védelem lehet. A területi védelem esetében a védelem tárgya lehet többek között a településszerkezet, az utcakép, a növényzet, továbbá a település- és tájkarakterelemek megőrzése, értékóvó fenntartása és fejlesztése. Az egyedi védelem esetében a védelem tárgya lehet a jellegzetes, illetve hagyományt őrző építészeti arculatot, településkaraktert meghatározó valamely építményegyüttes, építmény, homlokzati kialakítás, táj- és kertépítészeti alkotás, egyedi tájérték, növényzet, szobor, képzőművészeti alkotás, utcabútor.

Martonvásáron a helyi képviselőtestület által alkotott rendeletek közül a településkép védelméről szóló 5/2018 (IV.11) önkormányzati rendeletben találunk utalást az egyedi tájértékekre. A rendelet 15. fejezete tartalmazza a természeti értékekre vonatkozó településképi követelményeket.

„29. § (2) A természeti területek és értékek megőrzendőik, megóvásukat biztosítani kell, ennek érdekében

- a. a helyi hagyományoknak megfelelő lépték-, forma- és színvilágú új építmény létesíthető;*
- b. a tájképvédelmi területen új épület elhelyezésénél a tájba illeszkedés látványtervvel igazolandó;*
- c. az egyedi tájértékek a helyszínen megőrzendők;*
- d. a galérianövényzet megőrzendő;*
- e. külterületen a faszorokba, erdősávokba csak tájhozos, a területre jellemző, lombhullató fafajok telepítendők.”*

A védelem a természeti területekre és értékekre is kiterjedhet. Ezek kiemelt oltalmát a védetté nyilvánítás biztosítja. Országos jelentőségű természeti területeket a miniszter, míg helyi jelentőségű területeket a települési önkormányzat rendeletben nyilváníthat védetté.

Minden védett természeti területre kötelező természetvédelmi kezelési tervet készíteni, amely az ott folytatott tevékenységekre nézve kötelező érvényű és tízévente felülvizsgálatra kerül. A természetvédelmi kezelés magában foglal minden olyan tevékenységet, amely a védett természeti értékek és területek felmérését, nyilvántartását, megóvását, őrzését, fenntartását, bemutatását vagy helyreállítását szolgálja. Az önkormányzat kötelessége a helyi jelentőségű védett természeti terület fenntartásáról, természeti állapotának fejlesztéséről, őrzéséről gondoskodni.

2.2.3. Párhuzamos szabályozás a hazai természet- és tájvédelemben

A párhuzamos szabályozás esetünkben azt jelenti, hogy ugyanarra a témára több jogszabály is vonatkozik, tehát egy adott kérdést egyszerre több jogforrás is szabályoz. Ilyenkor mindig érvényesül a jogforrási hierarchia, vagyis a magasabb szintű jogszabály rendelkezései elsőbbséget élveznek az alacsonyabb szintűekkel szemben és az alacsonyabb szintű nem lehet vele ellentétes, csak kiegészítheti vagy részletezheti azt.

Az egyedi tájértékek esetében különösen jellemző a párhuzamos szabályozás esete. Mivel az egyedi tájértékek lehetnek kultúrtörténeti értékek és természeti értékek, így óhatatlan, hogy több jogszabályba is bekerült a szabályozásuk. Amennyiben az egyedi tájérték kultúrtörténeti érték, úgy a kulturális örökség védelméről 2001. évi LXIV. törvény rendelkezései is vonatkoznak rájuk, bár 2025 nyarán a műemlékvédelem kikerült a törvény hatálya alól. Helyette a Méptv. -ben találjuk a műemlékekkel kapcsolatos szabályozást. Ezen kívül a magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény, illetve a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló 2006. évi XXXVIII. törvény is tartalmaz előírásokat a különböző értékekre vonatkozóan.

Az értékek besorolása igen nehéz feladat, mivel a különböző tudományterületeknek megvan a saját érték fogalmuk. Dolgozatomban csak azokat az eseteket tárgyalom, amelyek az egyedi tájérték, mint lehetséges kategória szempontjából relevánsak.

A fentieknek megfelelően egy-egy egyedi tájérték az alábbi kategóriákba sorolható be:

- természetvédelmi törvény alapján → például természetvédelmi terület, természeti emlék, egyedi tájérték, védett természeti érték, földtani érték
- magyar építészeti törvény alapján → műemlék
- magyar nemzeti értékek és hungarikum törvény alapján → nemzeti érték
- szellemi kulturális örökség megőrzésének törvénye alapján → szellemi örökség

A különféle értékek számbavételével, felmérésével, majd besorolásával célunk, hogy az adott érték hosszú távon fennmaradjon és természeti, tudományos vagy esztétikai értékei a lehető legnagyobb biztonságban legyenek. Feladatunk annak meghatározása és mérlegelése, hogy egy adott érték számára melyik kategóriába sorolás biztosítja a leghatékonyabb és legmegfelelőbb védelmet. Ez magában foglalja az érték jelentőségének, állapotának, veszélyeztetettségének vizsgálatát, valamint annak eldöntését, hogy helyi vagy országos szintű védelem szolgálja-e jobban a megőrzését.

Csima (2025) tanulmánya szerint az egyedi tájérték védetté nyilvánításának folyamata az alábbi lépésekben valósítható meg: az eljárás tematikus egyedi tájérték-kutatással kezdődjön, ezt követően törekedni kell arra, hogy a feltárt értékek bekerüljenek a települési értéktárba, továbbá megjelenjenek a település valamely nyilvántartásában, végül pedig helyi értéként települési szintű jogi védettségben részesüljenek.

3. Anyag és módszer

3.1. Vizsgálati módszerek bemutatása

A témához kapcsolódó szakirodalmak feldolgozása során célom volt az általános táj fogalmának kialakulását, változását nemzetközi kitekintésben is megvizsgálni, majd ezután a hazai táj kutatás rövid történetét bemutatni. A nemzetközi szakirodalmak kereséséhez a táj angol 'landscape'= táj, tájkép 'landscape research'= táj kutatás kulcsszavakat használtam. A téma feldolgozása során az egyezmények nemzetközi weboldalait is felhasználtam, illetve ezek magyar megfelelőit.

Mivel a vizsgálat során a jogszabály általi védelem lehetőségeinek feltárása is a céljaim között szerepelt, ennek érdekében szükségessé vált minden olyan helyi és országos rendelet, illetve törvény számbavétele és értelmezése, amely a településkép, a kulturális örökség, valamint a természeti és táji értékek védelmét szabályozza (Erdélyi, 2025).

A Martonvásáron található egyedi tájértékek feldolgozása két főbb munkafolyamat mentén történt. Az első lépésben a 2013-ban felmért egyedi tájértékek felülvizsgálatát készítettem el, a második lépésben pedig a fel nem tárt egyedi tájértékek vizsgálatát végeztem el.

Célom volt a felmért egyedi tájértékek állapotváltozásának dokumentálása, ehhez első lépésben kigyűjtöttem a 2013-ban felmért egyedi tájértékeket a Természetvédelmi Információs Rendszer egyedi tájérték moduljából és összehasonlítottam az Agrárminisztérium 2025-ös adatbázisában található, Martonvásárra vonatkozó attribútumokkal. Mindkét lista 30 darab egyedi tájértéket tartalmazott.

A terepi újrafelvételezést 2025 nyarán végeztem el. A vizsgálat során felkerestem a kataszterben szereplő egyedi tájértéket és elkészíttem minden tájértékre a terepi adatfelvételezési lapot. Az adatfelvételezési lap a szabvány M1. mellékletében szereplő adattáblázat - a felülvizsgálat alkalmával releváns – sorait tartalmazta (1. számú melléklet).

A munka alatt nyomtatott műhold alapú térképet és digitális fényképezőgépet használtam. A 30 db kataszterezett értéket pontszerűen ábrázoltam a QGIS térinformatikai szoftver segítségével készített térképen.

A felülvizsgálattal célom volt, hogy elősegítsem a kataszterezett egyedi tájértékek további védelmét, ezért a vizsgálat leírásában azokra az állapotváltozásokra fókuszáltam, amelyek az egyedi tájértékekben történtek a 2013-as eredeti felvételezés óta. Az állapotfelvételezés

során felmért adatokat egy összesítő Excel táblában rögzítettem, melynek főbb elemei az egyedi tájértékek 2013-as állapota, a jelenlegi állapot és a veszélyeztetettség mértéke.

A munkafolyamat második részében célul tűztem ki Martonvásár közigazgatási területén belül új, természeti egyedi tájérték leírását, tehát a továbbiakban nem az épített és kulturális örökségre koncentráltam, hanem a települést körülvevő tájra és a benne található értékekre. Ennek érdekében a következő lépésekből álló vizsgálatot végeztem el:

Elsőként potenciáltérképet készítettem, melyen a Magyar Államkincstár MePAR Portál adatbázisa alapján bejelöltem azokat a fedvényeket, amely megtalálhatók a településen. Ezen kívül, mint potenciálisan értékes élőhelyeket, a Szent László-patak menti keményfás ligeterdőt és a Szent László-patak Martonvásár alatti szakasza mentén a mocsaras, nádas területet is jelöltem.

A tájhasználatból eredően természetközeli állapotú terület nagyon kevés maradt Martonvásár közigazgatási területén, így felmérés szempontjából maradtak azok a magányos, vagy kis kiterjedésű természeti objektumok, élőhelyek, amelyek még a nagyközönség, de akár a szakma számára is ismeretlenül rejtőzködnek a tájban. Célszerűnek tűnt kisebb vizes élőhelyeket, facsoportokat, magányos famatuzsálemeket keresni. Ezek kiindulási alapjául a második (1819-1869), illetve harmadik (1869-1887) katonai felmérés térképei szolgáltak. Második lépésben a helyszínbejárást végeztem el. A célterületek felmérésekor az alábbi szempontokat vettem figyelembe:

- milyen a megközelíthetőség,
- milyen az esztétikai érték,
- kultúrtörténeti jelentőség,
- a közösség számára milyen jelentőséget képvisel,
- az érték állapota, bemutatthatósága, védhetősége.

A terepi munkában a DINPI természetvédelmi őre, Halász Antal volt segítségemre, aki korábban a nemzeti park igazgató-helyettese volt. A közös munka mindkettőnknek értékes tapasztalatokat hozott. Mivel számára Martonvásár és szűkebb környezete eddig viszonylag felderítetlen terület volt, helyismeretem hasznosnak bizonyult a terepbejárás során, számomra viszont az ő természetvédelemben eltöltött gyakorlati éveit jelentettek hatalmas segítséget és inspirációt a jövőre nézve.

Összesen négy alkalommal jártam a célterületen. 2025. május 15-én, május 29-én, július 28-án és október 16-án.

Harmadik lépésben a talált természeti értékek közül arra az egyre, melyet szakmai szempontok szerint kiválasztottam, a szabvány alapján kitöltöttem az adattáblázatot és annak adattartalma alapján részletesen bemutattam az új értéket.

3.2. Mintaterület bemutatása

3.2.1. Martonvásár tájtörténetének rövid áttekintése

Az általános táj bemutatás után a továbbiakban indokolt a vizsgálatot Martonvásár közigazgatási határára szűkíteni, mivel az egyedi tájértékek felmérése minden esetben az adott település közigazgatási határán belül történik. Csak ilyen módon tárhatók fel pontosan azok a kulturális, természeti és tájképi értékek, amelyek a település egyedi karakterét adják, és amelyek alapját képezik az egyedi tájértékek kataszterezésének.

Martonvásár Fejér vármegyében, az Alföld nagytáj Dunántúlra átnyúló középtáján, a Mezőföldön helyezkedik el. A település a Váli-víz síkja kistáj része, területe 220 km², tengerszint feletti magassága 106–185 méter között változik. Felszínének nagy részét lösz borítja, amelyet vetődések és völgyek tagolnak. Az éghajlat mérsékelt meleg és száraz, az éves csapadékátlag megközelítőleg 540 mm. A vízrajz tekintetében két jelentősebb vízfolyás emelhető ki: a Dunába torkolló Váli-víz, valamint a Szent László-patak, melynek alsó szakasza közvetlenül áthalad a településen (Dövényi, 2011).

A tájhasználatot lassan 250 éve a szántóföldi művelés uralja, mivel a kistáj jellemző talaja, a mészlepedékes csernozjom kiváló termőföld. Napjainkban főként nagytáblás szántóföldi művelés folyik, erdők, gyepek és legelők csak kisebb arányban fordulnak elő. A környék meghatározó növénykultúrái közé tartozik a búza, a kukorica és a napraforgó.

A vizsgált település körül a tipikus élőhelyek az Általános Nemzeti Élőhely-osztályozási Rendszer (ÁNÉR) kategóriái szerint az agrár élőhelyek, ezen belül az egyéves, intenzív szántóföldi kultúrák (T1). Ezen kívül megtalálhatók kisebb kiterjedésben keményfás ártéri erdők (J6), jellegtelen száraz-félszáraz gyepek (OC), magaskórós ruderalis gyomnövényzet (OF), őshonos fafajú puhafás (RB) és keményfás jellegtelen erdők (RC), őshonos lombos fajokkal elegyes idegenhonos lombos és vegyes erdők (RDb), kastélypark az egykori vegetáció maradványaival vagy regenerálódásával (P6), akácültetvények (S1), nem őshonos fajú ültetett erdősávok, fasorok (S7), folyóvizek (U8) és állóvizek (U9) (Bölöni et al. 2011).

A kistáj eredeti klímazonális növényzete löszerdőssztyep és cseres-tölgyes; a vízfolyások mentén vizes élőhelyek mozaikja. Ma a lösznövényzet főként mezsgyéken, vasúti töltések oldalán és meredek lejtőkön maradhatott fenn. A gyepek többnyire jellegtelen szárazgyepek,

részben cserjésedő löszpusztagyepek. Gyakoriak a tájidegen fafajú ültetvények, galagonyás-kökényes cserjések, telepített tölgyesek. A vízfolyások mentén nádasok, mocsarak terülnek el, melyeket néhol kemény fás ligeterdők, illetve füzesek kísérik. Az erdőkben jellemzően a fásszárú idegenhonos fajok elegyednek az őshonos fajokkal. (Dövényi, 2011).

Közlekedéscsoporthoz Martonvásár kiemelkedő adottságokkal rendelkezik, mivel az M7-es autópálya, a 7-es számú főút, valamint a Budapest–Székesfehérvár között húzódó kétvágányú, villamosított vasútvonal is keresztezi a térséget. Ezek az infrastrukturális elemek biztosítják a főváros gyors és kedvező elérhetőségét, ami a település gazdasági és társadalmi kapcsolatrendszerében meghatározó szerepet tölt be.

Martonvásár életében a Brunszvik család megjelenése jelentette a felemelkedés felé vezető út kezdetét. Brunszvik Antal előbb bérbe vette, majd 1771-ben végleg megvásárolta a birtokot. A martonvásári uradalom 1758 és 1893 között, négy generáción át maradt a család tulajdonában.

Ebben az időszakban indult meg a patakmeder szabályozása, amely magában foglalta a gátak építését, vízvezető árkok létesítését, valamint a mocsaras területek lecsapolását. Ezek a munkálatok nemcsak a járványos betegségek forrását jelentő mocsaras területek felszámolását célozták, hanem a felszabaduló földterületek mezőgazdasági művelésbe vonását is lehetővé tették. A telepítések – többek között fűzfák, jegenyék ültetése – tovább formálták a táj arculatát. Mindez Martonvásár történetében az egyik legjelentősebb emberi tájalkító tevékenység volt, amely alapvetően átalakította a települést körülvevő tájat.

A településen ma is látható kastély barokk stílusú változata egy korábbi kúria átalakításával és bővítésével készült el 1784–1785 között, Tallherr József tervei alapján. Az épület ma is szoros egységet alkot a mintegy tíz évvel korábban, Jung József tervei szerint emelt katolikus templommal (2. ábra).

Az angolkert tervezésénél adott volt a természetes eredetű tó, régi nevén az „Öreg-tó.” Ez ma is látható a parkban, melyre szigetet tervezett a híres kerttervező, Heinrich Nebbien, a városligeti tervpályázat elkészítője és több hazai park (Alsókorompa, Tóalmás) alkotója (Hornják, 2000).

Ifjabb Brunszvik Antal a település fejlődése érdekében kérvényezte II. Józsefnél Martonvásár mezővárosi rangra emelését, melyet 1789-ben meg is kapott (Horváth et al. 2022).

2.ábra: A Brunszvik-kastély és a tó (Forrás: Vécsey Attila)

Brunszvik Ferenc 1807-ben vette át a birtok igazgatását, amelyet élete végéig, 1849-ig vezetett. Az 1800-as évek elején Martonvásár társadalmi szerkezetét elsősorban a jobbágyparasztság és az úrbéres zsellérség alkotta. A jobbágyfelszabadítást követően a feudális társadalmi rend megszűnt, Martonvásáron a reformok közvetlenül 50 jobbágyot és 96 házas zsellért érintettek. Az átalakulást a községi telekkönyv 1858. július 18-án történt jóváhagyása rögzítette. A dokumentum nemcsak a település belterületeit tartalmazta, hanem Kismarton és Erdőhát pusztákat, valamint több jelentős majort – így Spanyol-, Belső-, Felső-Gejza-, Tükrös-majorokat – is magában foglalta, jelezve a gazdálkodás szerkezeti átalakulását. Ez az átalakulás Ferenc gróf birtokszervező munkájának volt köszönhető, aki a martonvásári uradalmat a kor egyik legvirágzóbb mintagazdaságává tette. A gazdaságot majorságokra osztotta, ahol a Spanyolországból származó merinói juhokból 4-5 ezret tartott. A vízrendezést ő is folytatta, további mocsarakat csapolt le, mert a növekvő állatállománynak szüksége volt legelőkre és kaszálókra. (Horváth et al. 2022).

Brunszvik Ferenc halálát követően a martonvásári birtok fiára, Gézára szállt. Ő azonban nem folytatta elődeihez hasonlóan a mintagazdaságként is számontartott birtok irányítását, így az uradalom rövidesen József főherceg tulajdonába került. A főherceg azonban hamar túladott a birtokon, amely 1897-ben a sörgyáros Dreher család kezére jutott. A család egészen 1945-ig volt a martonvásári uradalom, illetve a kastély tulajdonosa.

A második világháborút követő földosztás után a terület az Agrártudományi Egyetem kezelésébe került. A kutatóintézet 1949-ben alakult meg, majd 1953-tól a Magyar Tudományos Akadémia irányítása alá tartozott. Az intézet 2019-től a Magyar Kutatási Hálózat

részeként Agrártudományi Kutatóközpont néven működik tovább és fennállása óta az ország egyik legjelentősebb mezőgazdasági kutatóintézetének számít.

Az intézet növénytermesztési osztályának vezetője 1953-ban kezdeményezte, hogy az Országos Természetvédelmi Tanács a 70 hektáros intézeti parkot természetvédelmi területté nyilvánítsa, mely azóta is országosan védett természetvédelmi terület. A háború idején a kastély és a park jelentős károkat szenvedett, helyreállításuk 1949-ben kezdődött meg. 1958-ban nyitotta meg kapuit a Ludwig van Beethoven emlékmúzeum, míg a kastély 1976-ban kapott hivatalos műemléki védeltséget. A zeneszerző kultusza máig meghatározó a település életében: ennek legjelentősebb eseménye az 1960 óta minden nyáron, a kastély parkjában található szigeten megrendezett szabadtéri Beethoven-hangverseny.

3.2.2. Martonvásár egyedi tájértékeinek általános bemutatása

A település egyedi tájértékeinek felmérése 2013-ban történt meg, melyet a Duna-Ipoly Nemzeti Park (a továbbiakban DINPI) munkatársa végzett el. Erről a munkáról a nemzeti park 2013. évi beszámolójában találtam rövid utalást. A felmérés eredeti adatlapjait, jegyzőkönyveit sem a DINPI-nél, sem a martonvásári önkormányzatnál nem őrizték meg, így a kataszterezés során feltárt értékekről a TIR-ből, illetve az egyedi tájértékek országos adatbázisából tájékozódtam, melyet az Agrárminisztérium bocsájtott tanszékünk rendelkezésére. A lista országosan egy szűrt adatbázis, mely a településeken található egyedi tájértékeket és azok fő típus szerinti besorolását tartalmazza, Martonvásár tekintetében viszont teljes adatsorral tudtam dolgozni.

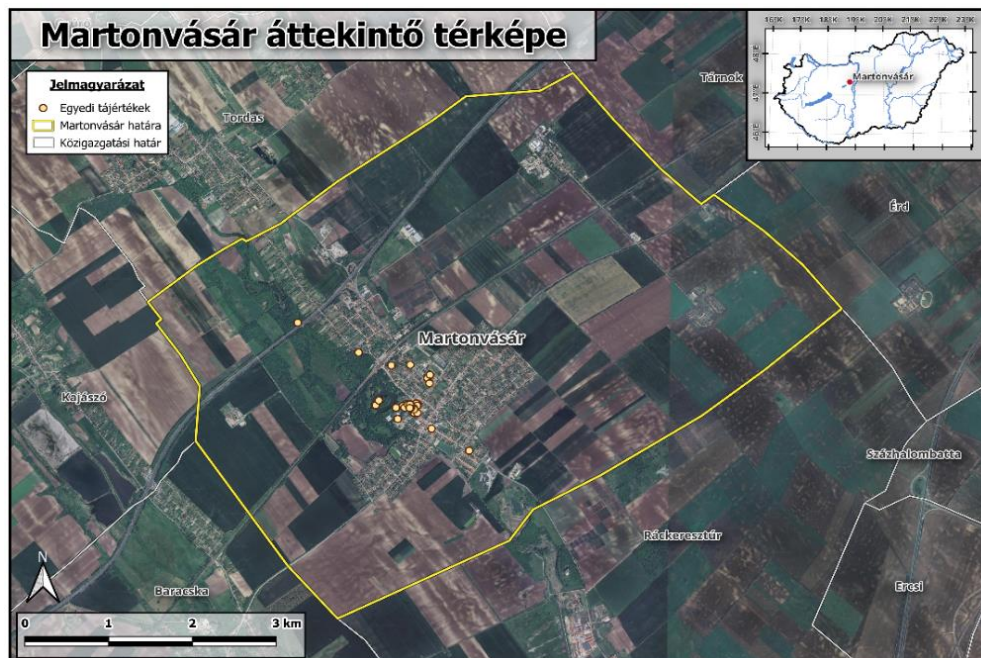
Fentiek alapján Martonvásáron, a 2025 szeptemberi állapotnak megfelelően 30 db kataszterezett egyedi tájértéket tartanak nyilván, ebből 29 db kultúrtörténeti egyedi tájérték és mindössze 1 db természeti egyedi tájérték, melyet az alábbiakban foglaltam össze.

1. táblázat: A település 2013-as felmérésének összesítő lapja (Forrás: saját szerkesztés)

Sorszám	Név	Főtípus
Martonvásár_001	Dreher mauzóleum	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_002	Brunszvik mauzóleum	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_003	Gémeskút	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_004	I. világháborús emlékmű	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_005	II. világháborús emlékmű	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_006	1956-os emlékmű	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_007	A szabadság fája	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_008	Arad emlékmű	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_009	Millenniumi emlékoszlop	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek

Martonvásár_010	Brunszvik-Habsburg-Dreher kastély	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_011	Tessedik Sámuel szobra	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_012	Beethoven múzeum	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_013	Brunszvik Teréz szobra	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_014	Beethoven emlékfá	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_015	Brunszvik-Habsburg-Dreher kastélypark	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_016	Beethoven szobor	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_017	Óvoda múzeum	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_018	Gyermekkert	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_019	Lakóház	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_020	aculata-szobor	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_021	Szent Anna templom	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_022	Nepomuki Szent János szobor	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_023	Székely kapu	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_024	Magtár	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_025	Szent Orbán szobor	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_026	Szűz Mária tűzzománc	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_027	Emlékfa	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_028	Dr. Pap Endre szobor	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_029	Cserháti Sándor szobor	1. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek
Martonvásár_030	Szent László - patak szakasza	2. Természeti egyedi tájértékek

Az egyedi tájértékek elhelyezkedését a településen az alábbi térképen szemléltetem (3.ábra).

3.ábra: Egyedi tájértékek Martonvásáron (Forrás: saját szerkesztés)

4. Eredmények és értékelésük

4.1. A nyilvántartott egyedi tájértékek jelenlegi állapotának értékelése

Munkám során az egyik kiemelt célom volt, hogy megvizsgáljam a Martonvásáron található, 2013-ban felmért egyedi tájértékek állapotát és áttekintsem az állapotukban az elmúlt 12 évben bekövetkezett változásokat. Efféle aktualizálásra nagyon kevés példa akad az országban, a Jászság négy településéről készült újrafelmérés 2010-ben (Módosné, 2011).

A Martonvásáron kataszterezett egyedi tájértékek felülvizsgálatánál az állapotváltozásra helyeztem a hangsúlyt. Három fő kategóriát állapítottam meg a bekövetkezett változásokban: az állapot javult, romlott vagy számottevően nem változott. Fontos szempont volt a veszélyeztetettség mértéke is.

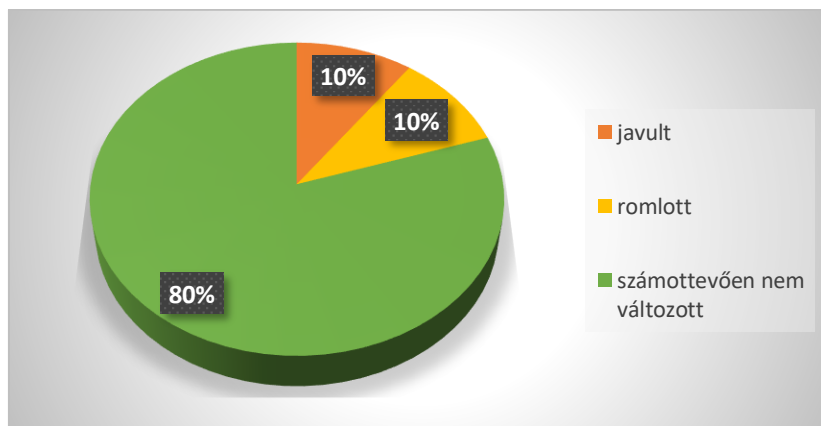
A 2. számú táblázatból látható, hogy az elmúlt 12 évben a martonvásári egyedi tájértékek állapota a kiinduláshoz képest három esetben romlott, három esetben javult és egy olyan érték volt, amelynek kedvezőtlen állapota már 2013-ban is veszélyeztetetté tette azt. Az állapotváltozás tekintetében a legnagyobb arányt azok a tájértékek képviselik, melyeknek nem történt számottevő változás az állapotában. Ebben az esetben nem számított, hogy az érték az eredeti felméréskor jó vagy rosszabb állapotban volt-e.

2. táblázat: Az egyedi tájértékek felülvizsgálatának eredményei *(Forrás: saját szerkesztés)*

Sorszám	Név	Kiindulási állapot	Jelenlegi állapot	Veszélyeztetettség
Martonvásár_001	Dreher mauzóleum	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_002	Brunszvik mauzóleum	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_003	Gémeskút	megfelelő	romlott	Kis mértékben veszélyeztetett
Martonvásár_004	I. világháborús emlékmű	megfelelő	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_005	II. világháborús emlékmű	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_006	1956-os emlékmű	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_007	A szabadság fája	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_008	Arad emlékmű	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_009	Millenniumi emlékoszlop	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_010	Brunszvik-Habsburg-Dreher kastély	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_011	Tessedik Sámuel szobra	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_012	Beethoven múzeum	jó	javult	Nem veszélyeztetett

Martonvásár_013	Brunszvik Teréz szobra	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_014	Beethoven emlékfá	megfelelő	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_015	Brunszvik-Habsburg-Dreher kastélypark	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_016	Beethoven szobor	megfelelő	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_017	Óvoda múzeum	megfelelő	javult	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_018	Gyermekkert	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_019	Lakóház	megfelelő	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_020	Immaculata-szobor	jó	romlott	Kis mértékben veszélyeztetett
Martonvásár_021	Szent Anna templom	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_022	Nepomuki Szent János szobor	jó	romlott	Kis mértékben veszélyeztetett
Martonvásár_023	Székely kapu	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_024	Magtár	rossz	számottevően nem változott	Erősen veszélyeztetett
Martonvásár_025	Szent Orbán szobor	jó	javult	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_026	Szűz Mária tűzománc	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_027	Emlékfa	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_028	Dr. Pap Endre szobor	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_029	Cserháti Sándor szobor	megfelelő	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett
Martonvásár_030	Szent László - patak szakasza	jó	számottevően nem változott	Nem veszélyeztetett

A kiindulási állapotban egy tájérték, a Magtár volt erősen veszélyeztetett, amelynek felméréskori állapota eleve rossz volt. Kis mértékben veszélyeztetett státuszt az újrafelvételezés során három érték kapott, azok, amelyeknek az állapota az elmúlt bő tíz évben romlott (4. ábra).

4.ábra: Egyedi tájértékek állapotváltozása a két felmérés között (Forrás: saját szerkesztés)

Az egyedi tájértékek állapotában javulás négy esetben következett be, melynek okai az alábbiak:

- A 12-es sorszámú, Beethoven múzeum 1958-as megnyitása óta a kastély épületegyüttesében kapott helyet, melynek kiállítása 2020-ban teljesen megújult a zeneszerző születésének 250. évfordulója alkalmából.
- A 17-es sorszámú, Óvodamúzeum új épületbe költözött 2014. szeptemberében (5.ábra).

5. ábra: Az Óvodamúzeum 2014-ben átadott új épülete *(Forrás: Jné Galló O.)*

- 25-ös sorszámú, Szent Orbán-szobor felméréskori objektuma helyett - annak nagyon rossz állapota miatt - 2023 májusában a Martonvásári Kertbarát Kör új szobrot állíttatott (6.ábra).

6.ábra: Az új Szent Orbán-szobor *(Forrás: Jné Galló O.)*

Az egyedi tájértékek állapotában romlás három esetben következett be:

- A 3-as sorszámú, gémeskút egy családi ház kertjében áll. Tulajdonosa Vécsey Attila fotóművész, aki 2002-ben, a Hajdú-Bihar Vármegyei Álmosd községből, annak szőlőhegyéről hozatta ide a gémeskutat. A tulajdonos figyelmét én hívtam fel arra a tényre, hogy egy nyilvántartott egyedi tájérték áll az udvarában! A gém kezeletlen akácfaából készült, eredeti fém alkatrészekkel. A gémen korhadás nyomai és repedések láthatók, a gémeskút kis mértékben veszélyeztetett, felújításra szorul (7. ábra).

7. ábra: Gémeskút Martonvásáron, magántulajdonban (Forrás: Jné Galló O.)

- A 20-as sorszámú, Immaculata-szobor és talpzata mészkőből készült. Mária ruhája kékre festett, mely erősen megkopott. Szűz Mária a Földet ábrázoló félgömbön áll, amelyet egy kígyó ölel körül. A szobor hátsó részén a kígyó minta több helyen letöredezett. A szobor kis mértékben veszélyeztetett, restaurálásra szorul (8. ábra).

8. ábra: Immaculata-szobor (Forrás: Jné Galló O.)

- A 22-es sorszámú, Nepomuki Szent János-szobor a Szent Anna templom melletti kertben található, anyaga mészkő. Magassága körülbelül 2,5-3 méter. A talapzat alul kihasasodik, rajta a Brunszvik család címere látható. A szobor egy része mohával borított, itt-ott letöredezett, kis mértékben veszélyeztetett, felújításra, alapos tisztításra szorul (9.ábra).

9.ábra: A mohával borított Nepomuki Szent János-szobor (Forrás: Jné Galló O.)

- Külön említeném meg a 024-es sorszámú, Magtár épületét. Ez az országosan védett műemlék 1784-ben épült, a Brunszvik-uradalom első nagy fejlesztési hullámában. Szinte napjainkig az eredeti funkcióját látta el, azaz gabona tárolására használták. A rendszerváltozás után állapota egyre inkább hanyatlott, 2004-ben érvényes bontási engedélyt adtak ki rá. Azonban a munkát nem kezdték el, ez vezetett a végül 2005-ben műemlékké nyilvánításához. Azóta a magtár magánkézben van. Szóbeli közlés alapján jelenleg régi bútorokat tárolnak benne. Állagmegóvásként a tetőt néhány éve kicserélték és az egyik oromfalat kijavították, bevakolták. A falak több helyen vasbeton erősítést kaptak. Az épület erősen veszélyeztetett, teljes renoválásra szorul (10.ábra).

10.ábra: Az 1784-ben épült uradalmi magtár (Forrás: Jné Galló O.)

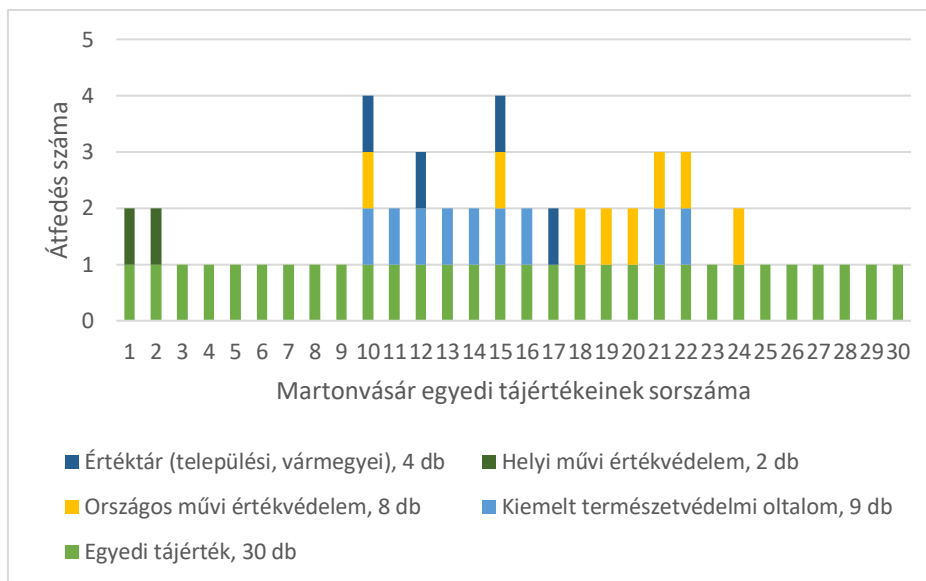
A párhuzamos szabályozás kérdésköre a martonvásári egyedi tájértékek között is megjelenik. A település belterületén, központi helyen található a Martonvásári-park Természetvédelmi Terület, a felmért egyedi tájértékek kb. egyharmada itt található. Ezek javarészt szobrok, emlékfák, illetve maga a kastély és a templom. Mivel a kiemelten védett területen helyezkednek el, ezért soroltam őket a kiemelten védett kategóriába (Csima, 2025).

A 30 darab egyedi tájérték mellett a településen 8 db országosan védett műemlék (http12), 10 darab helyi egyedi védelemben részesített épület vagy műtárgy és három-három érték található a Fejér Vármegyei Értéktárban és a települési értéktárban.

A fentebb említett értékek közül közül Mária Terézia adományozó levele csak a települési értéktárban szerepel, illetve a helyi védett épületek közül (jellemzően lakóházak és présházak) 8 darab csak települési szintű védeltséget élvez.

Az átfedés - tehát a párhuzamos szabályozás – 15 esetben valósul meg. Az egyedi tájértékek között van olyan, ami háromszorosan vagy akár négyszeresen is védett.

A Brunsvik- kastély és parkja a négyszeres védelemre példa. Az egyedi tájértékké minősítésük mellett kiemelt természetvédelmi oltalomban is részesülnek, mivel részei a Martonvásári-park Természetvédelmi Területnek, ezen kívül műemlékvédelem alatt is állnak, illetve részei a települési és a Fejér Vármegyei Értéktáraknak (11. ábra).

11. ábra: A Martonvásáron található egyedi tájértékek átfedése egyéb érték kategóriákkal *(Forrás: saját szerkesztés)*

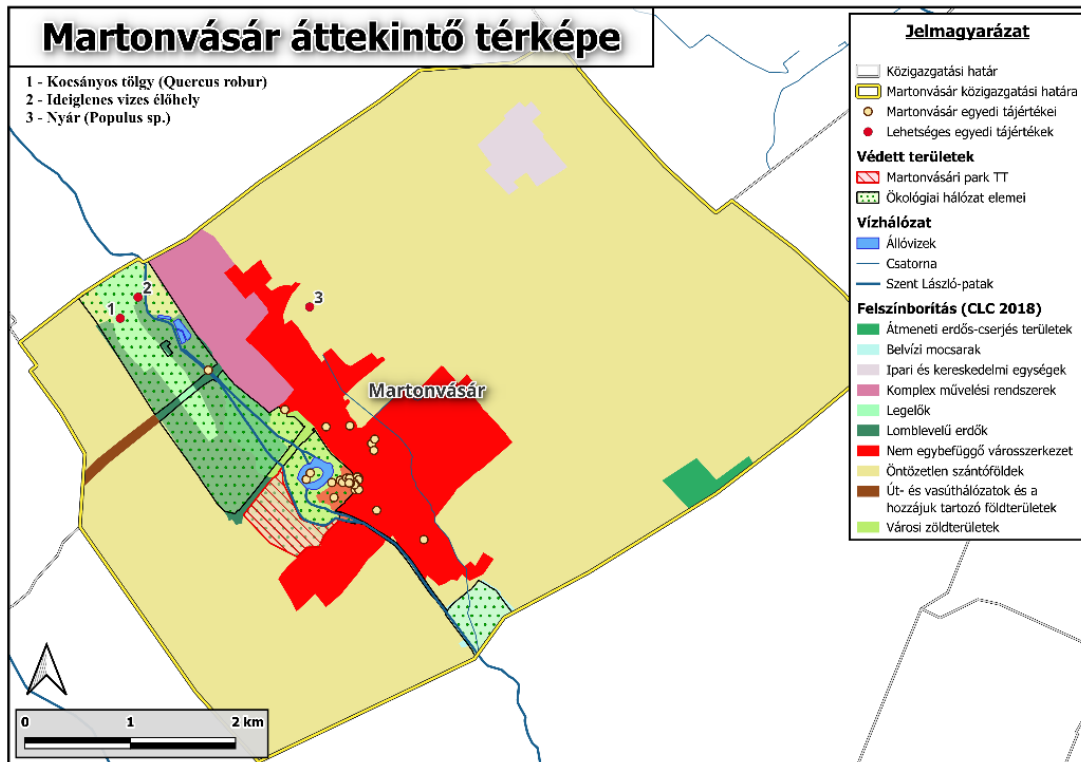
Csima (2025) álláspontja szerint a kataszterezésnél két alapvető kritériumot kell figyelembe venni. Egyrészt a kataszterbe azokat a tájlelemeket kell felvenni, amelyek az adott település számára valamilyen szempontból jelentősek, másrészt biztosított a tájlelem megközelíthetősége és körbejárhatósága. A kataszterezés során a belterületi értékeket is számításba kell venni, ideértve a védett területeken találhatóakat is. Itt azt kell megvizsgálni, hogy a jogszabályi védelem valóban hatékonyan biztosítja-e e helyi értékek megőrzését. Csima ugyanakkor nem sorolja a műemlékeket az egyedi tájértékek közé, ezek csak abban az esetben kerülnek be a kataszterbe, ha a település külön kéri feltüntetésüket.

Esetünkben a felméréskor valószínűsíthetően nem egyeztettek az önkormányzattal, sem a magánkézben lévő értékek tulajdonosaival, így bekerült a kataszterbe minden olyan érték, mely a szabványban megtalálható valamelyik főtípusba besorolható volt.

4.2. A településen újonnan talált értékek bemutatása

Az új értékek felkutatását Martonvásár külterületén kezdtem el, azokon a részeken, ahol az emberi beavatkozások ellenére azt gondoltam, hogy még maradhattak a tájban értékes természeti objektumok, természetközeli élőhelyek. A kiváló csernozjom talajnak köszönhetően a település környékén évszázadok óta a mezőgazdaság volt a megélhetés alapja, a környezetet ennek megfelelően alakították át elődeink. A Szent László-patak menti mocsarakat lecsapolták, majd a kiszárított területeket is művelésbe vonták. Mióta 1789-ben a település mezővárosi címet kapott, a szántók uralják a vidéket. Napjainkban is a nagytáblás szántóföldi művelés a jellemző, így a település környékén értékes természeti objektumokat

találni igazi kihívásnak ígérkezett. Ennek ellenére a terepbejárások során sikerült találnom több olyan értékes elemet, melyek érdemesek lennének a megőrzésre és a védelemre. A potenciáltérképen megjelölt állandó gyepok egyikén egy idős, szabadon álló kocsányos tölgyet találtam. Tőle néhány száz méterre, egy szántó szélén egy kisebb ideiglenes vizes élőhelyet. A település egy régi dűlőútja mentén, egy hajdani fasor utolsó nyár egyedét (12.ábra).

12. ábra: Martonvásár potenciáltérképe (Forrás: saját szerkesztés)

A MePAR fedvények alapján ígéretesnek tűnt az a magányosan álló fa is, amit a település külterületének észak-keleti részén, a Spanyol-dűlő nevű szántón jelölt a rendszer. Azonban az alapos vizsgálat, a kétszeri helyszínbejárás ellenére sem találtam meg a keresett objektumot, a fa eltűnt, valószínűleg kidőlt és a helyét beszántották (13.ábra).

13.ábra: A MePAR fedvényen jelölt beszántott magányos fa maradványa

(Forrás: Jné Galló O.)

Az élőhelyek közül bejártam a Szent László-patak menti keményfás ligeterdő maradványt és a patakot kísérő erdősávot. Kevey (1986) az 1980-as évek elején botanikai felmérést végzett a kastélyparkban. Az itteni tölgy-kőris-szil ligeterdő a feltételezések szerint az 1800-as évek elején történt angolpark megalkotásakor jött létre. Az egykori kastélyparkok erdőinek természetszerű megjelenése annak köszönhető, hogy a parkok kialakítása idején őshonos fafajokat telepítettek (Riezing, 2012).

A patakot kísérő erdősáv fafaj összetétele változatos. Megtalálhatók benne egyes szakaszokon a folyóvizet kísérő puhafás fajok, így a nyarok, fűzek, illetve más szakaszain a keményfás fajok is, mint a kőris és a tölgy. A Bigboss-horgásztó mentén a patakot felduzzasztották, majd egyik mellékágát a tóba vezették, amely ezzel a tó természetes vízutánpótlását szolgálja. Az itt látható fák között számos szép, idős példány is megtalálható.

Az egykori Brunszvik-uradalom erdőinek maradványai ma a Mezőföldi körzetbe, a mezőföldi löszhát és a Dunazugi- Velencei- medencék erdészeti tájhoz tartoznak. Az erdőtagok faállomány típusukat tekintve leggyakrabban tölgyes-kőrises származék erdők.

Az első megtalált famatuzsálem egy kocsányos tölgy (*Quercus robur*), amely egy állandó gyepek jelölt terület szélén helyezkedik el, egy lucernásként hasznosított szántó mellett. A fa sem gépjárművel, sem gyalogosan nincsen könnyen megközelíthető helyen. Koronája széles, szabályos, ágrendszere a tér minden irányába terjeszkedik. Mellmagassági törzsátmérője 98 cm, törzskerülete 310 cm, magassága 20 méter (14. ábra).

14. ábra: Magányosan álló kocsányos tölgy (*Forrás: Jné Galló O.*)

A magányosan álló kocsányos tölgytől nem messze, a Szent László-patak árterében egy sekély, vízborítású élőhely jött létre. A területen mindig is jelen volt a víz, erről tanúskodik a második katonai felmérésen (1819-1869) ábrázolt Malom-tó, melyet mesterségesen alakítottak ki az amúgy is állandóan vizenyős területen (15. ábra).

15. ábra: A Malom-tó a második katonai felmérés térképén 1850 körül (*Forrás: arcanum.hu*)

Itt épült fel a falu második vízimalma, amit a Brunszvikok bérlőknek adtak ki (Horváth et al. 2022). Néhány évtizeddel később, az 1850-es években azonban a tó már el is tűnt, a vasútépítés miatt lecsapolták (Hornják, 2000).

A jelenlegi vizes élőhely kialakulásának feltehető okai a következők: a lehulló csapadék megállt a mélyebben fekvő részekben, hozzájárulhatott a patak duzzasztása, magas vízállása vagy a talajvízszint megemelkedése is, illetve a szántás során kialakult terepi egyenetlenségek is segíthették a víz összegyűlését. Ez tehát egy sekély, időszakos vízborítású élőhely, ami

természetes módon jött létre az intenzív mezőgazdasági terület mellett. Jellemző növényfajai alapján jellegtelen fátlan vizes élőhely (OA) kategóriába sorolnám (16. ábra).

16. ábra: Időszakos vizes élőhely a Szent László-patak mentén 2025 májusában

(Forrás: Jné Galló O.)

Ezek olyan dinamikus vizes élőhelyek, ahol a vízborítás időben és térben változik. Májusban a belső részeken fél méter lehetett a víz magassága, októberben pedig száraz lábbal be tudtam járni a területet. A víz magasságát a fákon látható eltérő színű sáv is mutatja (17. ábra).

17. ábra: 2025 októbere, a fák törzsén a vízborítás szintjét jelző sáv (Forrás: Jné Galló O.)

A harmadik érték, melyet kiemelek, Martonvásár évszázados tájhasználatával, a mezőgazdasággal, a szántóföldi műveléssel van kapcsolatban. Brunszvik Ferenc 1807-ben kezdte meg az uradalom korszerűsítését, ekkor hozzák létre a külterületeken a majorokat. Ez idő tájt Erdőhát pusztája is létrejön. A majorokat dűlőutak kötötték össze az uradalom központjával. Egy ilyen régi dűlőút mentén álló fasor utolsó nyár (*Populus sp.*) egyede még ma is látható az út mellett. Az idős nyár töredezett ágrendszerére ellenére terebélyes fa.

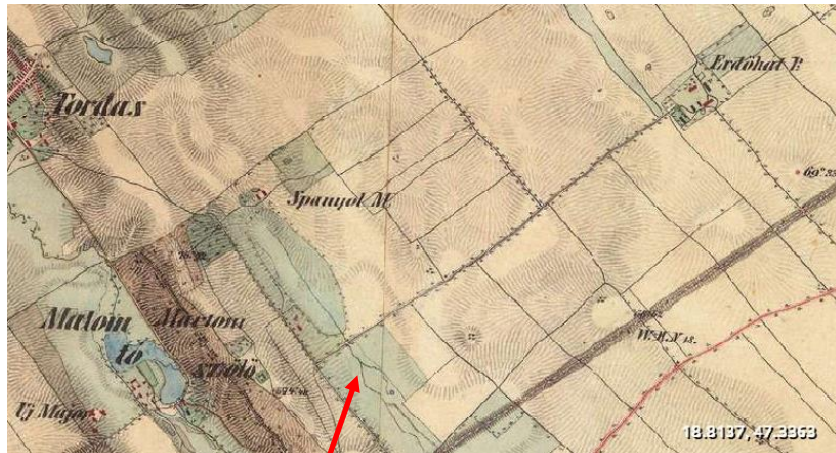
Mellmagassági törzsátmérője 180 cm, kerülete 560 cm, magassága 20 méter lehet. A fa felső 8-10 métere hiányzik. A fát bodzabokrok veszik körbe (18. ábra).

18. ábra: A fasor utolsó nyár egyede (Forrás: Halász Antal)

A *Populus* nemzetség, vagyis a nyár fajok határozása különösen nehéz, mert a fajok között gyakori a hibridizáció és nagy a morfológiai változékonyság. A különböző nyárfajok, például a fehér nyár, a rezgő nyár és a fekete nyár könnyen kereszteződnek egymással, a hibridek pedig életképesek és termékenyek maradnak, ezért a természetben sok átmeneti alak fordul elő. A terepi gyakorlatban többnyire vegetatív bélyegekre kell hagyatkozni, amelyek gyakran átfednek a fajok között, ezért ennek az idős egyednek is a faji meghatározása csak genetikai módszerekkel lehetséges. A fa habitusa alapján fekete nyár (*Populus nigra*) is lehetne, de valószínűbb, hogy valamilyen hibrid egyedről van szó. A nyarak gyorsan növő, de viszonylag rövid életű fajok, 100–150 évig élnek.

A fasort már a második katonai felmérés térképén is ábrázolták. A lombos fajjal jelölt fasor egy mezei út mentén húzódott, amely több gazdasági területet – dűlőket és majorokat – kötött össze. Irányvonala északnyugat–délkeleti, ami a nyugati szelek elleni védelem szempontjából is kedvező volt. A környék mozaikos, mezőgazdasági művelésű tájként jellemezhető, ezért a fasor valószínűleg egyszerre szolgált mezővédő, útjelző és birtokrendezési célt. Szélfogóként csökkentette a szél okozta talajpusztulást, árnyékot és tájékozódási segítséget nyújtott az úton közlekedőknek, valamint rendezett szerkezetet adott a nagybirtok gazdasági területének (19. ábra).

19. ábra: Az Erdőhat pusztára vezető fasor a második katonai felmérés térképén 1850 körül
(Forrás: *arcanum.hu*)

A fa tekintélyt parancsoló törzs adatai, vastag, mélyen repedezett kérge, hatalmas, de megtépázott koronája arra utalnak, hogy egy igazán idős egyedről beszélünk. Bizonyító erejű fotó egy 1966-ból származó légifelvétel, melyen már látható a fa. Korát 70-80 évre becsülöm. Ez azt jelenti, hogy a térség egyik legidősebb nyárfája, amely fasori faként fennmaradt, és ezzel a nagybirtok korabeli tájszerkezetének élő tanúja (20. ábra).

20. ábra: Légifotó 1966-ból, az út menti fasorban a nyárfával (Forrás: *fentrol.hu*)

4.3. A védettségre javasolt érték részletes bemutatása

A martonvásári külterületi tájérték felmérés során talált elemek közül kiemelten védendő tájelemnek az idős, magányosan álló kocsányos tölgyet választottam (21. ábra).

A martonvásári külterületen található tölgy, mint táji érték vizsgálata rávilágított arra, hogy a település táji öröksége nem választható el annak gazdag kultúrtörténeti múltjától. Martonvásár tájkaraktere, történeti szerkezete és kulturális jelentősége szorosan

összefonódik a Brunsvik család tevékenységével, akik a 18–19. században meghatározó szerepet játszottak a térség társadalmi, gazdasági és szellemi fejlődésében. A Brunsvikok birtokgazdálkodási és tájalakító tevékenysége alapozta meg azt a kultúrtáji örökséget, amely napjainkig meghatározza Martonvásár arculatát. E történeti háttérbe szervesen illeszkedik az idős kocsányos tölgy, amely a hajdani uradalmi határfák egyikeként a Brunsvik-birtok tájszerkezetének élő emléke.

A kiválasztás szakmai indokait a következőkben részletesen ismertetem. A helyszínen kitöltöttem a szabvány alapján az adatfelvételezési lapot, mely a 2. sz. mellékletben tekinthető meg.

21. ábra: A védelemre érdemes kocsányos tölgy (*Quercus robur*) (Forrás: Halász Antal)

A fa kultúrtörténeti és tájtörténeti jelentőségét elhelyezkedése adja. A harmadik katonai felmérés (1869–1887) térképi adatai alapján valószínűsíthető, hogy az egykori Brunsvik-uradalom birtokhatárát jelölő hagyásfa volt (22.ábra).

A helyszínről készült térképkivágaton is láthatók a területen ábrázolt magányos fák. Az egyenesebb pontozott vonalak a Felső major körül valószínűleg az uradalom birtokhatárát jelölték. Az ilyen jelölőfák a 18–19. századi tájszerkezet fontos elemei voltak, így a kocsányos tölgy élő tanúja a történeti tájhasználatnak.

22. ábra: A harmadik katonai felmérésen ábrázolt hagyásfa (Forrás: Arcanum.hu)

Természetvédelmi és ökológiai szempontból is értékes a fa. A kocsányos tölgy őshonos, nagy ökológiai jelentőségű faj, amely számos rovar-, madár- és zuzmófaj számára biztosít élőhelyet. Szabadon álló elhelyezkedése és méretei alapján korát 100-120 évre becsülöm. A fa alapvetően egészségesnek tűnik, bár egyik oldalán jelentős, hosszanti kéreghiány mutatkozik, amely láthatóan kórokozókkal terhelt és feltehetően bekorhadt (23.ábra).

23. ábra: 90×30 cm-es sérülés a törzsön (Forrás: Jné Galló O.)

A fa körül található gyepen néhány cserje található, így fagyal, egybibés galagonya, vadrózsa, kökény. Alatta jónéhány 20-40 cm magas nyugati ostorfa magonc növekszik és pár méterre ember magasságú bálványfa suhángok is megjelentek. Lágyszárú inváziós fajok közül az aranyvessző és a siska nádtippan néhány töve van jelen a területen.

Fontos szempont volt a vizsgálatnál, hogy a helyi közösség számára milyen értéket képviselhet a fa. A kocsányos tölgy megőrzése a helyi emberek számára is fontos lehet, mivel a fa hozzájárulhat a tájhoz való kötődés, az identitás és a természeti örökség iránti felelősség erősítéséhez. Bár elhelyezkedése távol esik a kisváros központjától, esztétikai és kultúrtörténeti értéke alapján alkalmas lehet arra, hogy a lakosság számára megfoghatóvá tegye a táj múltját és erősítse a helyi kötődést.

A kissé eldugott fekvés a fa védelme szempontjából előnyt is jelent. Nincsen kitéve a mindennapos emberi zavarásnak, bolygatás nélkül növekedhet a gyeper szélén. Ugyanakkor a közvetlen mellette húzódó mezőgazdasági művelés alatt álló terület közelsége miatt célszerű lenne védőzóna kijelölése, amely megakadályozná a gyökérszóna bolygatását és a talaj tömörödését.

5. Következtetések és javaslatok

A martonvásári egyedi tájértékek 2013-as kataszterezése és a 2025-ben végzett ismételt felmérés összehasonlítása lehetőséget adott a település táji örökség állapotában bekövetkezett változások megismerésére és új értékek azonosítására.

A 2013-ban felmért egyedi tájértékekkel kapcsolatban arra voltam kíváncsi, hogy mi történt velük az elmúlt bő tíz évben, sikerült-e megőrizni a kataszterezett értékeket.

A martonvásári egyedi tájértékek felülvizsgálata rávilágított arra, hogy a 2013-as kataszterezés óta eltelt tizenkét évben a település táji örökségének állapota alapvetően stabilnak maradt. Az értékek döntő többségénél számottevő állapotváltozás nem történt, ugyanakkor több esetben kisebb-nagyobb mértékű romlás vagy javulás is megfigyelhető volt.

Azok az egyedi tájértékek, amelyek a Martonvásári Park Természetvédelmi Területen helyezkednek el, a helyszín országos ismertségének köszönhetően biztonságban vannak. Állapotukat folyamatosan ellenőrzik, amennyiben indokolt, a területet kezelő HUN-REN Agrártudományi Kutatóközpont megteszi vagy kezdeményezi a szükséges lépéseket.

Szintén biztosított a jó állapot az Emlékezés terén álló egyedi tájértékeknek. Ez a tér a város központjában helyezkedik el, a városi ünnepek színhelye és itt van a város fő rendezvényhelyszíne is, a Brunszvik-Beethoven Kulturális Központ.

Állapotromlással három tájérték érintett. Ezek közül a gémeskút magánkézben van. A tulajdonos is tisztában van vele, hogy elérkezett az az idő, amikor fel kell újíttatnia a kútat. Viszont azzal nem volt tisztában, hogy egy országos nyilvántartásban is szereplő, egyedi tájérték van a birtokában. Mivel Vécsy Attila érzelmileg szorosan kötődik az Érmelléki löszös hát kistájából megmentett gémeskúthoz, úgy gondolom, az érték további megőrzése biztosított. Javaslatom, hogy amennyiben felsőbb jogszabályok megengedik, a településképvédelméről szóló 5/2018 (IV.11) önkormányzati rendelet támogatási és ösztönző rendszeri fejezetét bővítsék ki egy egyedi tájértéket birtokló magánszemélyek támogatását lehetővé tevő ponttal.

A vizsgálat megerősítette, hogy a védettségi kategóriák közötti átfedések Martonvásár esetében is gyakoriak. A 30 egyedi tájérték közül 15 esetben azonosítható párhuzamos szabályozás, amely többféle – országos, megyei, helyi és természetvédelmi – oltalmat foglal magában. A Brunszvik-kastély és parkja a többszörös védelem példája: egyidejűleg áll műemléki, természetvédelmi, valamint települési és megyei értéktári oltalom alatt. Ez a

helyzet egyrészt biztosítja a kiemelt értékek fokozott védelmét, másrészt a kezelési hatáskörök átfedése és az ebből fakadó párhuzamos, felesleges szabályozás kihívást jelenthet a helyi hatáskör birtokosa, a gyakorlati természetvédelem és örökségvédelem számára egyaránt.

Többszörös védettséggel érintett két másik egyedi tájérték, az Immaculata-szobor és a Nepomuki Szent János-szobor, amelyek állapotában kisebb mértékű romlás volt megfigyelhető az elmúlt években. Ebben az esetben tehát az országos művi értékvédelem sem garancia egy nyilvántartott érték jó állapotára. Mindkét szobor felújításra szorul.

A martonvásári önkormányzattal folytatott konzultációim sem vezettek az ügyben eredményre, hogy hogyan, milyen módszerekkel óvják a településen fellelhető értékeket. Az önkormányzat ügyintézőjétől azt a tájékoztatást kaptam, hogy jelenleg egyetlen rendeletük sem foglalkozik az egyedi tájértékek megóvásával és az önkormányzat számára 2027. július 1-jéig kötelezően elkészítendő települési tervben sem lesz részletesebben, csak körülbelül plusz két mondatnál több szó a megőrzésükről.

Kutatásom második nagy egysége volt a Martonvásárt körülvevő agrárgazdálkodási tájban természeti egyedi tájértéket találni. A vizsgálathoz készített potenciáltérkép alapján kerestem fel azokat a lehetséges helyszíneket, ahol természetközeli élőhelyet vagy egyéb természeti objektumot reméltem felfedezni.

A vizsgálat során védelemre érdemesnek három értéket azonosítottam, a magányosan álló kocsányos tölgyet, egy fasorban utolsóként megmaradt nyarat és az időszakos vizes élőhelyet. A felmérést elkészítettem mindhárom értékre, azonban szakmai indokok alapján a kocsányos tölgy bemutatására, megőrzésének javasolt módszereire és a szükséges intézkedések ismertetésére esett választásom.

A kocsányos tölgy alapvetően egészséges, terebélyes, nagyjából 100-120 éves szoliter fa. Veszélyezteteti a törzsén levő kéreghiány, melyet láthatóan nem tud beőni és a jelenleg csak 10-15 %-ra tehető korhadás mélyülni fog a törzs belseje felé, emiatt faápolói-növényorvosi beavatkozás szükségesnek látszik. További veszélyeztető tényező, hogy a fa egy szántóföld (jelenleg lucernás) és egy gyengén cserjésedő, másodlagos gyepterület határán áll. Félő, hogy a művelés esetleges megváltoztatásakor kivágásra kerül. A hat hektáros rét művelési ágú terület tulajdonosa a Magyar Állam, vagyionkezelője 2023-ban, húsz éves időtartamra a Vadex Mezőföldi Erdő -és Vadgazdálkodási Zrt. lett.

Szükséges intézkedés a fa körül 20 méter sugarú körben védőterületet kijelölni, lehetőség szerint védetté nyilvánítani, de minimum a rendeletben védőzónaként nevesíteni és korlátozni

használatát. Megőrzése, fenntartása érdekében tilos ebben a védőzónában bármiféle gazdálkodási tevékenység, kivéve az évenkénti 1 kaszálás, amelyet szükséges elvégezni.

A fa állapotának megváltoztatása, kezelése csak szakirányú (növényorvos, kertészmérnök, faápoló) végzettséggel rendelkező írásbeli javaslatára, természetvédelmi hatósági (jelen esetben jegyzői) engedély birtokában lehetséges. A fa védőzónájában pihenőhely, tűzrakó kialakítása tilos.

A fa kultúrtörténeti értéke is jelentős, mivel élő tanúja a Brunsvik család által létrehozott nagybirtok tájtörténetének azzal, hogy valószínűsíthetően fiatal korától egy birtokjelölő hagyásfa lehetett. Külterületen való elhelyezkedése lehetőséget adna arra, hogy bevonható legyen akár egy tematikus örökségi útvonalba vagy egy olyan tanösvénybe, mely ismertetné az oda látogatókkal a múltban betöltött és a mai ökológiai rendszerben elfoglalt helyét. Hozzá közel helyezkedik el az ideiglenes vizes élőhely is, melyet szintén hasznosítani lehetne egy sétaútvonal állomásaként. Egy kis madármegfigyelő torony építésével hozzájárulhatna ahhoz, hogy környezeti-nevelési ponttá és ökoturisztikai bemutatóhellyé váljon. Ez az érték is érdemes lenne a hosszú távú megőrzésre. Javaslom az ökológiai vízvisszatartást, a víz utánpótlásának biztosítását. Mivel az 1 hektáros, nádas művelési ágú terület helyrajzi száma külön alrészleten van bejegyezve, a MePAR-ban vizes élőhelyként fel lehetne tüntetni, illetve a terület kezelőjének a KAP vagy az agrár-környezetgazdálkodási program támogatásaiból a megfelelő forrást megtalálni. Később az önkormányzatnak érdemes lenne helyi jelentőségű természetvédelmi területté minősíteni a kis élőhelyfoltot.

Néhány sorban az idős nyár egyed megőrzésére is tennék javaslatot. Amennyiben az önkormányzatnak lehetősége lenne rá, növényorvosi vizsgálatnak vessék alá a fát, hogy megőrizhető állapotban van-e és a genetikai vizsgálatot végeztessék el annak érdekében, hogy kiderüljön, őshonos fekete nyárral vagy hibrid egyeddel van-e dolgunk. Ha a vizsgálatok pozitív eredményt hoznak, javaslom, hogy a fasort telepítsék újra, mert ezzel a település egy olyan hagyományos tájképi elemmel gazdagodna, mely több évszázadon át meghatározta a környező uradalmi nagybirtokra jellemző agrártáj karakterét.

A helyi közösség bevonása összhangban van a Tájjegyzmény szellemiségével. Vizsgálataim során azt tapasztaltam, hogy Martonvásáron az egyedi tájértékek megbecsültsége meglehetősen eltérő szintet mutat. Maga a fogalom még önkormányzati szinten is csak esetlegesen ismert. Természetesen a kataszterezett egyedi tájértékek közül az országosan is ismert Brunsvik-Beethoven hagyaték jól ismert, de például a kis népi lakóház olyan

eldugottan áll a mellette álló nagyobb épületek között, hogy még számomra is, aki a településen nőtt fel, nehézséget jelentett felidézése, hogy pontosan melyik lakóházról van szó. Ezért lenne kiemelt feladat, hogy a kevésbé ismert helyi értékeket is bemutassuk a lakosságnak. Ennek egyik módja a fentebb említett tematikus tájséta lehetne. A fiatalabb korosztályt fotó- és rajzpályázatokkal szólíthatnánk meg és a zsűrizett alkotásokból kiállítást rendezhetnénk. A helyi közösség véleményét, viszonyulását a helyi értékekhez kérdőíves felmérésekkel szerezhetnénk be. Felhívást intézhetnénk a lakossághoz a közösségi értékgyűjtésre vonatkozóan. A felmérést végzőknek biztosan tudnának a helyben élők olyan táji értékeket mutatni, ami elkerülte még az alapos helytörténeti kutatások ellenére is a figyelmet. A helyi tudás nem pótolható semmivel és a helyiek bevonása a felmérésekbe, adatgyűjtésbe tovább erősítheti a helyi identitást, annak a tájnak a megbecsültségét, amiben élnek, aminek állapotától mindennapi életük, jóllétük is függ.

Az egyedi tájértékek megőrzése tehát a helyi közösségek feladata. Az önkormányzat jó gazdája lehet az ügynek, de a civil szervezetek is sokat segíthetnek, ha felkarolnák és összefognák a táji értékek védelmét.

Visszatérve az újonnan talált kiemelten bemutatott értékre, a kocsányos tölgy védelmét leginkább a helyi jelentőségű védett természeti emlék kategória jelentené ([http13](http://13)). Javaslom, hogy az önkormányzat minél előbb kezdje meg a védetté nyilvánítási folyamat elindítását.

Az egyedi tájérték minősítés alapvetően leltári jellegű és nem jár kötelező jogi védelemmel. Ezzel szemben a helyi jelentőségű természeti emlékké nyilvánítás valódi természetvédelmi státuszt biztosítana, amely jogszabályban rögzíthető fenntartási és kezelési előírásokkal jár. A természetvédelmi törvény előírja, hogy minden védett természeti területre kezelési tervet kell készíteni. A helyi védelembe vétel tehát plusz feladatot jelent egy-egy önkormányzat számára. Gyakran azért nem kerül sor a védetté nyilvánításra, mert az önkormányzatnak nincs elég szakmai ismerete vagy kapacitása a védetté nyilvánítási folyamat elindítására. A sok feladat közül csupán az egyik a természet-és tájvédelem, és könnyen lejjebb sorolódhat a feladatlistán, ha a település lakói, illetve a szakma nem szorgalmazza a természeti értékek megóvásának ügyét (Lukács et al. 2003).

6. Összefoglalás

Kutatásom célja a Martonvásáron 2013-ban kataszterezett egyedi tájértékek állapotának felülvizsgálata és új, természetvédelmi szempontból értékes táji elemek azonosítása volt. A vizsgálat során arra kerestem választ, hogy az elmúlt tizenkét évben milyen irányú változások történtek a település táji örökségében és hogyan biztosítható azok hosszú távú megőrzése.

Az eredmények alapján a martonvásári tájértékek állapota alapvetően stabil maradt. A 2013-ban felmért harminc érték közül három állapota javult, háromé romlott, míg a többségnél nem történt számottevő változás. A kedvező állapotmegőrzés különösen a Martonvásári-park Természetvédelmi Területen tapasztalható, ahol a folyamatos kezelői jelenlét és a kiemelt védettség biztosítja az értékek fennmaradását. A felülvizsgálat ugyanakkor rávilágított a védettségi kategóriák közötti átfedésekre és arra a tényre, hogy a többszörös védettség sem jelent minden esetben biztos állagmegőrzést.

A külterületeken három új táji érték került azonosításra: egy magányosan álló kocsányos tölgy, egy időszakos vizes élőhely a Szent László-patak mentén, valamint egy idős nyárfa az Erdőhát pusztai dűlőút mellett. Ezek az értékek a Brunsvik-uradalom egykori tájszerkezetének maradványai, ezért egyszerre bírnak természeti és kultúrtörténeti jelentőséggel. Közülük a kocsányos tölgy megőrzése kiemelt fontosságú. Állapotának megőrzése érdekében 20 méteres védőzóna kijelölését, a gazdálkodási tevékenység korlátozását évenkénti egy kaszálásra, a növényorvosi beavatkozás elvégzését és a fa helyi jelentőségű természeti emlékké nyilvánítását javasoltam.

A kutatás megerősítette, hogy a tájértékek megőrzése hosszú távon csak a helyi közösség bevonásával és az önkormányzat aktív szerepvállalásával biztosított. A lakosság és az iskolák bevonásával megvalósuló közösségi értékgyűjtés, tematikus séták, fotó- és rajzpályázatok, illetve a fiatalok környezeti nevelése mind hozzájárulhat ahhoz, hogy a táji örökség megőrzése a helyi identitás részévé váljon.

7. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni témavezetőmnek, Dr. Grónás Viktornak, hogy a kezdeti egy helyben topogás után gyorsan pályára állított és mindvégig hitt abban, hogy időben elkészülök a dolgozattal. Külön köszönöm értékes tanácsait és érdemi válaszait a feltett kérdéseimre.

Köszönöm külső konzulensemnek, Halász Antalnak a terepbejárásokat, az együtt töltött időt, értő gondolatait és gyakorlati tanácsait.

Milinkó István a térképek elkészítésében nyújtott segítséget, melyet ezúton is köszönök.

Martonvásár polgármesterének, Horváth Bálintnak és munkatársainak is köszönettel tartozom, amiért rendelkezéseimre bocsájtottak minden önkormányzati anyagot, ami a témámhoz kapcsolódott.

Hálás vagyok férjemnek és gyermekeimnek türelmükért, segítségükért és támogatásukért. Külön köszönöm édesanyámnak, aki fáradtságot nem ismerve, néha helyettem is ellátta a családot és csendben, a háttérből mindvégig támogatott.

8. Irodalomjegyzék

- Antrop, M. (2018): A brief history of landscape research, *The Routledge companion to landscape studies*. In: *Routledge International Handbooks*, 1-15 p. [DOI:10.4324/9781315195063-1](https://doi.org/10.4324/9781315195063-1)
- Bölöni J., Molnár Zs., Kun A. (2011): Magyarország élőhelyei – Vegetációtípusok leírása és határozója ÁNÉR 2011. MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete, Vácrátót, 2011, 12-15 p.
- Brown, G.-Brabyn, L. (2012): The extrapolation of social landscape values to a national level in New Zealand using landscape character classification. *Applied Geography* 35 (2012) 84-94 p. [DOI:10.1016/j.apgeog.2012.06.002](https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2012.06.002)
- Bulla B. (1962): Magyarország természeti tájai. *Földrajzi Közlemények* 10. 1-16 p.
- Csemez A., Mőcsényi M. (1997): Egyedi tájértékek jelentősége a rurál táj fejlesztésében. In: *Zöld Belépő sorozat kiadványai*. BKÁE, Budapest, 44 p.
- Csima P. (2025): Tájemlékek-egyedi tájértékek. In: Sallay Á. (szerk.): "A látvány köztulajdon" Tanulmányok a 80 éves Csemez Attila tiszteletére. 4D Könyvek, MATE Tájépítészeti, Településrendezési és Díszkertészeti Intézet és az MTA Tájépítészeti Albizottság, Budapest, 11-21 p.
- Csorba P. (2010): Tájvédelmi törekvések Európában. In: Szilassi P., Henits L. (szerk.): Tájváltozás értékelési módszerei a XXI. században. *Földrajzi Tanulmányok Vol. 5*. JATE Press, Szeged, 143-149 p.
- Dövényi Z. (2010): Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 91-94 p.
- Duhay I. (2004): A táj védelméről. *Műemlékvédelem* 2004/5. 269-280 p.
- Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság (2014): Jelentés a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság 2013 évi tevékenységéről, Budapest, 60-61 p.
- Erdélyi R. (2025): Kecskemét zöldfelületi rendszere szempontjából releváns egyedi tájértékek katasztere. In: Centeri Cs., Grónás V. (szerk.): Az Európai Zöld Megállapodás stratégiai céljainak megvalósítását szolgáló tájleptékkü megoldások. MATE Press, Gödöllő, 2025. 59-63 p. [DOI:10.54597/mate.0139](https://doi.org/10.54597/mate.0139)
- Faragó, T., Nagy, B. (2005): Nemzetközi környezetvédelmi és természetvédelmi egyezmények jóváhagyása és végrehajtása Magyarországon. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék. 188 p.
- Giudice B., Voghera A. (2024): Planning for landscape and heritage. A community perspective to overcome risks and vulnerabilities in the Italian case study. *International Journal of Disaster Risk Reduction* 110 (2024) 1-11 p. [DOI:10.1016/j.ijdrr.2024.104610](https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.104610)
- Hornják M. (2000): Martonvásár. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest, 202 p.
- Horváth B. (szerk.) (2022): Martonvásár városkönyv, Martonvásár Város Önkormányzata, Martonvásár, 161 p.
- Jakucs P., Keresztesi Z., Marosi S., Pécsi M., Somogyi S. (1989): Tájtipusok. Magyarország Nemzeti Atlasza. Kartográfiai Vállalat, Budapest. 320 p.
- Jones, M. (2007): The European Landscape Convention and the question of public participation. *Landscape Research* 32(5): 613-633 p. DOI:10.1080/01426390701552753
- Jones, M. (2011): European landscape and participation—Rhetoric or reality? In: M. Jones, M. Stenseke (Eds.): *The European Landscape Convention: Challenges of Participation*. Landscape Series 13, Springer, Dordrecht (2011), 27-44 p. *Landscape Research* 32. (5) 613-633 p. [DOI:10.1007/978-90-481-9932-7_2](https://doi.org/10.1007/978-90-481-9932-7_2)
- Láng I. (szerk.) (2002): *Környezet-és Természetvédelmi Lexikon I–II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 592 p.
- Kerényi, A. (2007): Tájvédelem. Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen. 184 p.
- Kertész Á. 2003: Tájökológia. Holnap Kiadó, Budapest. 166. p.
- Kevey B. (1987): A martonvásári kastélypark tölgy-kőris-szil ligeterdői. *Botanikai Közlemények* 73 (1–2): 33–42 p.

- Kincses K. (2019): Az Európai Táj Egyezmény megvalósítása Magyarországon. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 2019(53). 14-17 p.
- Kincses K., Konkoly-Gyuró É. (2021): Tájkarakter: Tájaink arculata, Természetvédelmi Füzetek 5., Agrárminisztérium, Budapest, 24 p.
- Kincses K., Pádárné Török É. (2018): a Nemzeti Tájstratégia (2017-2026) elfogadása Magyarországon. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 2018 (48) 40-47 p.
- Kiss G., Tóth Sz., Sikabonyi M., Farkas R., (2011): Mindennapi kiemlékeink megőrzéséért, Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest, 41 p.
- Konkoly-Gyuró É. (2021): Teleki Pál tájszemlélete és 21.századi reneszánsza. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 2021(60). 50-63 p.
- Lukács A., Sándor Sz., Szilvácsku Zs. (2003): Útmutató helyi jelentőségű természeti értékek védelméhez, MME-MTVSZ, Budapest, 2003. 136 p.
- Marosi S. (1981): Táj és környezet. – Földrajzi Értesítő 10. pp. 59–72.
- Módosné Bugyi I. (2011): Egyedi tájértékek szerepe a hagyományörzésben a Jászság négy településében, két felmérés tapasztalatai alapján. Tájvédelmi Füzetek 1., Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 67-74 p.
- Monspart-Molnár Zs., Pécsi Zs., Vágány Z. (2015): Tájhoz kötődő értékek közösségi gyűjtése. Módszertani kézikönyv. Herman Ottó Intézet, Budapest, 110 p.
- Mócsényi, M. (1968): A táj és a zöldterület fogalmi problémái a tájrendezés nézőpontjából. Településtudományi Közlemények, Vol. 17 (21). 66-76 p.
- MSZ 20381 (2009): Természetvédelem. Egyedi tájértékek kataszterezése, Magyar Szabványügyi Testület
- Rakonczay Z. (1995): Természetvédelem. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 1995. 270 p.
- Swanwick, C., Land Use Consultants (2002): Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland. Prepared for the Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. 84 p.
- Teleki P. (1937): A tájfogalom jelentőségéről. Budapesti Szemle. 247, november, 129–141
- Tóth Sz., Szijártó Á., Kiss G. (2012): Az egyedi tájértékek nyilvántartásának tájvédelmi szempontú elemzése, Tájökológiai Lapok 10 (1). 139-152 p.
- Újvári E. (2021): ENSZ biodiverzitás-jelentés: kudarcok és feladatok. Közjavak, VII. évfolyam, 2021. 2-3. szám, 55-62. p. [DOI 10.21867/kjk/2021.2.8](https://doi.org/10.21867/kjk/2021.2.8).

Internetes források:

- (http1) Mócsényi (2013): *Egyedi tájérték-Mócsényi esszék 14.* <https://epiteszforum.hu/egyedi-tajertek-mocsenyi-esszek-14>. (Megnyitva: 2025.04. 28.)
- (http2) Európa Tanács (2019): *Európai Zöld Megállapodás* <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/european-green-deal/> (Megnyitva: 2025.09.17)
- (http3) Magyarország Kormánya (2023): *A biológiai sokféleség megőrzésének 2030-ig szóló nemzeti stratégiája* <https://cdn.kormany.hu/uploads/sheets/1/14/141/14141a7031c32aa7f9338edf332e811.pdf> (Megnyitva: 2025.09.15.)
- (http4) Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (2023): *A feltételeesség szabályrendszere a 2023-2027-es támogatási időszakban* https://kap.gov.hu/sites/default/files/imported_news/NAK_kiadva%25CC%2581ny_felteteless%25C3%25A9g_2023.03.01.pdf (Megnyitva. 2025.09.17)
- (http5) Magyar Állami Környezetvédelem Honlapja (2021): *Nemzeti Környezetvédelmi Program 5. (2021-2026)* <https://xn--krnyezetvdelem-jkb3r.hu/nemzeti-kornyeztvedelmi-program>

(Megnyitva: 2025.09.15.)

(http6) Magyarország Kormánya (2022): *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv V.* <https://cdn.kormany.hu/uploads/sheets/5/55/55e/55e3b72ed23a5980d06ac9021a5a2c2.pdf>

(Megnyitva: 2025.09.15.)

(http7) Európa Tanács: (2000): *Európai Táj Egyezmény* <https://rm.coe.int/16802f3faf> (Megnyitva: 2025.09.18)

(http8) Földművelésügyi Minisztérium (2017): *Nemzeti Tájstratégia (2017-2026)*. https://2015-2019.kormany.hu/download/c/ff/f0000/Nemzeti%20T%C3%A1jstrat%C3%A9gia_2017-2026.pdf

(Megnyitva: 2025.09.20)

(http9) Természetvédelem honlapja (2024): *Természet-helyreállítási rendelet* <https://termeszetvedelem.hu/termeszet-helyreallitasi-rendelet/>

(Megnyitva: 2025.09.17)

(http10) Magyar Állami Környezetvédelem Honlapja (2025): *Stratégiai környezeti vizsgálat* <https://xn--krnyezetvdelem-jkb3r.hu/kornyeztvedelmi-eljarasok-skv> (Megnyitva: 2025.10.02)

(http11) Magyar Állami Környezetvédelem Honlapja (2025): *Környezeti hatásvizsgálat* <https://xn--krnyezetvdelem-jkb3r.hu/kornyeztvedelmi-eljarasok-khv> (Megnyitva: 2025.10.02)

(http12) E-örökség. (2025): *Martonvásár* <https://www.oeny.hu/oeny/eorok/public/detailed-search/free-text?freeTextSearch=Martonv%C3%A1s%C3%A1r> (Megnyitva: 2025.09. 26.)

(http13) Természetvédelem honlapja (2025): *Helyi jelentőségű védett természeti területek létesítése* <https://termeszetvedelem.hu/helyi-jelentosegu-vedett-termeszeti-teruletek-kialakitasa/> (Megnyitva: 2025.10.15.)

Térképek és légifotó:

www.arcanum.hu , Forrás: Arcanum Adatbázis Kft., Digitális kiadás (Megnyitva: 2025.09.15.)

www.fentrol.hu, Forrás: Lechner Nonprofit Kft., Digitális kiadás (Megnyitva: 2025.09.19.)

Jogszabályok:

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről

1995. évi LIII. törvény a környezet védelméről

2007. évi CXI. törvény a Firenzében, 2000. október 20-án kelt, az Európai Táj Egyezmény kihirdetéséről

2023. évi C. törvény a magyar építészetéről

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről

2012. évi XXX. törvény a nemzeti értékekről és a hungarikumokról

2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről

419/2021. (VII. 15.) Korm. rendelet a településtervek tartalmáról, elkészítésének és elfogadásának rendjéről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről

Martonvásár Város Önkormányzata Képviselő-testületének 5/2018 (IV.11.) önkormányzati rendelete a településképvédelméről

9. Ábrák és táblázatok jegyzéke

1.ábra: A táj értelmezése.....	9
2.ábra: A Brunsvik-kastély és a tó.....	28
3.ábra: Egyedi tájértékek Martonvásáron	30
4.ábra: Egyedi tájértékek állapotváltozása a két felmérés között	33
5.ábra: Az Óvodamúzeum 2014-ben átadott új épülete.....	33
6.ábra: Az új Szent Orbán-szobor.....	34
7.ábra: Gémeskút Martonvásáron, magántulajdonban.....	34
8.ábra: Immaculata-szobor.....	35
9.ábra: A mohával borított Nepomuki Szent János-szobor	35
10.ábra: Az 1784-ben épült uradalmi magtár	36
11.ábra: A Martonvásáron található egyedi tájértékek átfedése egyéb érték kategóriákkal	37
12.ábra: Martonvásár potenciáltérképe	38
13.ábra: A MePAR fedvényen jelölt, beszántott magányos fa maradványa	39
14.ábra: Magányos kocsányos tölgy (<i>Quercus robur</i>)	40
15.ábra: A Malom-tó a második katonai felmérés térképén 1850 körül	40
16.ábra: Időszakos vizes élőhely a Szent László-patak mentén 2025 májusában	41
17.ábra: 2025 októbere, a fák törzsén a vízborítás szintjét jelző sáv.....	41
18.ábra: A fasor utolsó nyár egyede	42
19.ábra: Az Erdőhát pusztára vezető fasor a második katonai felmérés térképén 1850 körül.....	43
20.ábra: Légifotó 1966-ból, az út menti fasorban a nyárfával.....	43
21.ábra: A védelemre érdemes kocsányos tölgy	44
22.ábra: A harmadik katonai felmérésen ábrázolt hagyásfa	45
23.ábra: 90 × 30 cm-es sérülés a törzsön	46
1.táblázat: A település 2013-as felmérésének összesítő lapja	29-30
2.táblázat: Az egyedi tájértékek felülvizsgálatának eredményei	31-32

10. Mellékletek

1.számú melléklet:

Adattáblázat az egyedi tájértékek felvételezéséhez			
Település neve		Megye	
Jelzet		Előzmény	
Nemzeti park igazgatóság			
Egyedi tájérték megnevezése			
Főtípus			
Típus			
Altípus			
Fajta			
Pontos helyszín			
Helyrajzi szám		EOV-koordináták:	X:
			Y:
Főbb jellemzők			
Kor/keletkezés időpontja			
Állapot			
Veszélyeztetettség			
Szükséges intézkedés			
Tulajdonos			
Kezelő			
Adatfelvevő			
Adatfelvétel időpontja és körülményei			
Megjegyzés			

2. számú melléklet: **Adattáblázat az egyedi tájérték felvételezéséhez**

Település neve	Martonvásár	Vármegye	Fejér
Jelzet	MV_031	Előzmény	-
Nemzeti park igazgatóság	Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság		
Egyedi tájérték megnevezése	Kocsányos tölgy (<i>Quercus robur</i>)		
Főtípus	M4.2. Természeti egyedi tájérték		
Típus	M4.2.2. Biológiai egyedi tájérték		
Altípus	M4.2.2.1. Növénygyeud, növénycsoport		
Fajta	Fa, jellegfa		
Pontos helyszín	Martonvásár, Felső-major, állandó gyeud		
Helyrajzi szám	0184/9. c alrészlet	EOV-koordináták:	X:628046,7 Y:220677,7
Főbb jellemzők	<p>A fa gyeud (rét) művelési ágú területen fekszik. Szoliter fa. Magassága 20 méter, a törzs kerülete mellmagasságnál 310 cm, a törzsmérvő 95-100 cm. Koronája a fajra jellemzően terebélyes, szabályos ágrendszere a tér minden irányába terjeszkedik.</p> <p>Feltehetően magányosan álló hagyásfa lehet már fiatal kora óta, az 1941-es katonai felmérés szerint, birtokhatárt vagy erdő szélét alkotó fasor utolsó megmaradt egyede.</p>		
Kor/keletkezés időpontja	Az 1900-as évek eleje, a fa kora 100-120 év körül lehet.		
Állapot	<p>Koronája, ágrendszere ép, néhol az ágvégeknél csúcshasadást látni. A törzs déli oldalán jelentős, függőlegesen 90 cm hosszú, 30 cm széles kéreghiány mutatkozik. A láthatóvá vált, de még folytonosságot mutató fatest kórokozókkal (xilofág rovarlárvák lyukai, alul korhadó peremekkel) terhelt, feltehetően bekorhadt. A fa láthatóan gyenge intenzitással növi be a sérülést, segítségre szorul.</p>		
Veszélyeztetettség	<p>A fa egy szántóföld (jelenleg lucernás) és egy gyengén cserjésedő, másodlagos gyeud határán áll. Félő, hogy a művelés esetleges megváltoztatásakor kivágásra kerül. A fa láthatóan nem tudja benőni a sérülést, a jelenleg csak 10-15 %-ra tehető korhadás mélyülni fog a törzs belseje felé.</p>		
Szükséges intézkedés	<p>A fatörzs sérülése miatt faápolói-növényorvosi beavatkozás szükségesnek látszik. A fát természeti emlékként védetté kellene nyilvánítani. Körülötte 20 méter sugarú körben védőterületet szükséges kijelölni, lehetőség szerint védetté nyilvánítani, de minimum a rendeletben védőzónaként nevesíteni és korlátozni használatát. Megőrzése, fenntartása érdekében, tilos ebben a védőzónában bármiféle gazdálkodási tevékenység, kivéve az évenkénti 1 kaszálás, amelyet meg el kell végezni.</p> <p>A fa állapotának megváltoztatása, kezelése csak szakirányú (növényorvos, kertészmérnök, faápoló) végzettséggel rendelkező írásbeli javaslatára, természetvédelmi hatósági (jelen esetben jegyzői) engedély birtokában lehetséges.</p>		
Tulajdonos	Magyar Állam		
Kezelő	Vadex Mezőföldi Erdő -és Vadgazdálkodási Zrt.		
Adatfelvevő	Juhászné Galló Orsolya		
Adatfelvétel időpontja	2025.05.15.		

MATE Szervezeti és Működési Szabályzat

III. Hallgatói Követelményrendszer

III.1. Tanulmányi és Vizsgaszabályzat

**6.13. sz. függelék: A MATE egységes szakdolgozat /
diplomadolgozat / záródolgozat / portfólió készítési útmutatója**

4.2. sz. melléklete: Nyilatkozat a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről (módosítva: 2025. október 16.)

NYILATKOZAT

**a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és
eredetiségéről**

A hallgató neve: Juhászné Galló Orsolya
A Hallgató Neptun kódja: ZPJ4P5
A dolgozat címe: Az egyedi tájértékek vizsgálata Martonvásáron
A megjelenés éve: 2025
A konzulens intézetének neve: Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem. Továbbá kijelentem, hogy a dolgozat elkészítése során alkalmazott mesterséges intelligencia-eszközök (pl. szöveggenerálás, nyelvi javítás, fordítás, adatelemzés) használata nem helyettesítette a saját kutatási és alkotói munkámat, azok alkalmazását a források között vagy a módszertani részben feltüntettem, és a szakmai-etikai elvárásoknak megfelelően jártam el.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: Gödöllő, 2025 év október hó 28 nap

Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Juhászné Galló Orsolya (Neptun azonosítója: ZPJ4P5) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védeésre javaslom / **nem javaslom**¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem²

Kelt: Gödöllő, 2025 év október hó 28 nap

belső konzulens

¹ A megfelelő aláhúzendó.

² A megfelelő aláhúzendó.

Hallgatók, doktoranduszok nyilatkozata mesterséges intelligencia (MI) alkalmazásáról

1. Általános adatok

Hallgató neve:	Juhászné Galló Orsolya
Neptun-kódja:	ZPJ4P5
Képzési szint (a megfelelőt jelölje X-szel):	☒ BSc/BA ☐ MSc/MA ☐ Doktori (PhD) ☐ Egyéb:
Tantárgy neve/kódja*:	szakdolgozat-készítés
A munka címe:	Az egyedi tájértékek vizsgálata Martonvásáron

* doktori értekezés esetén nem kitöltendő

2. Nyilatkozat az MI használatáról

Alulírott, etikai felelősségem teljes tudatában az alábbi nyilatkozatot teszem:

(Kérjük, válasszon egyet az alábbi lehetőségek közül!)

A) Nem alkalmaztam mesterséges intelligencia rendszert vagy szolgáltatást.

(Amennyiben ezt jelölte, a további táblázatok kitöltése nem szükséges.)

B) Alkalmaztam mesterséges intelligencia rendszert vagy szolgáltatást.

(Kérjük, töltsse ki a vonatkozó táblázatokat!)

3. A mesterséges intelligencia használatának részletezése

I. TÁBLÁZAT: Asszisztensi vagy kisebb mértékű felhasználás (pl. fordítás, nyelvi korrekció, ötletelés stb.)

(Ezen felhasználások esetében a konkrét promptok és válaszok csatolása nem szükséges.)

A felhasználás célja	Alkalmazott MI-eszköz neve és verziója	Érintett rész (ha nem a szöveg egészére vonatkozik)
az egyedi tájértékek angol nyelvű megfelelőjének megtalálása, a témával foglalkozó külföldi kutatók keresése	ChatGPT 5 Plus 1.2025.258 v.	A szakirodalmi fejezet
angol nyelvű szakirodalom fordítása	ChatGPT 5 Plus 1.2025.258 v.	A tájjal kapcsolatos fogalmi és strukturális rendszer bemutatása
mondatok stilisztikai javítása	ChatGPT 5 Plus 1.2025.258 v.	

II. TÁBLÁZAT: Jelentős tartalmi hozzájárulás (pl. egy teljes ábra vagy egy hosszabb szövegrész generálása)

(Ezekben az esetekben a felhasznált kulcsfontosságú promptok és az MI által adott nyers válaszok dokumentálása és a munka **mellékletében való csatolása szükséges.**)

A felhasználás célja	Alkalmazott eszköz verziója, elérhetősége	MI-neve,	Az érintett fejezet / ábra / táblázat pontos sorszáma	A prompt-naplót tartalmazó melléklet bejegyzésének sorszáma

3/A. Oktató által előírt kiegészítő szabályok (ha vannak)

Amennyiben az adott tantárgy oktatója vagy témavezetője az MI-eszközök használatára vonatkozóan külön szabályokat vagy elvárásokat határozott meg, kérjük, az alábbi mezőben foglalja össze ezeket:

Pl. az MI használatának tilalma bizonyos feladattípusokra; csak konkrét eszköz használata engedélyezett; eltérő hivatkozási elvárások; dokumentációs forma stb.

Oktató vagy témavezető által előírt szabályok:

.....

.....

.....

.....

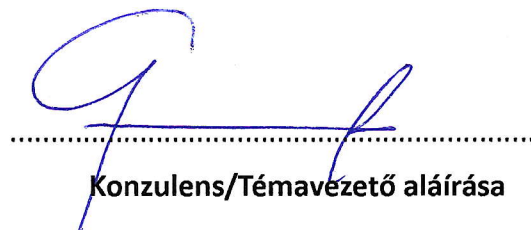
4. Minden hallgatóra vonatkozó nyilatkozat:

Kijelentem, hogy az MI által esetlegesen generált tartalmakat minden esetben kritikailag felülvizsgáltam, szerkesztettem és a munkába illesztettem. A leadott munka minden eleméért, annak eredetiségéért és tudományos helytállóságáért teljes körű felelősséget vállalok. Tudomásul veszem, hogy a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem a benyújtott munkát mesterséges intelligencia detektorral ellenőrizheti, és eljárást kezdeményezhet, amennyiben a nyilatkozatom valótlan vagy hiányos.

Kelt: Gödöllő, 2025 év 10 hó 28 nap

Hallgató aláírása

Konzulens/Témavezető aláírása